

† Dr. sc. **Ivo Žuvela**, red. profesor
Rijeka
Dr. sc. **Vinko Kandžija**, red. profesor
Ekonomski fakultet
Ivana Filipovića 4, 51000 Rijeka
Dr. sc. **Miro Šverko**
Frane Belulovića 8, 51000 Rijeka

KONCEPCIJA DUGOROČNOG RAZVITKA GRADA SENJA 2001.-2015., S POSEBNIM OSVRTOM NA POMORSKU PRIVREDU

Sažetak

Poslije ocjene dosadašnjeg razvoja područja Grada Senja iznose se glavni problemi, dileme i ograničenja njegovog budućeg razvoja. U koncepciji sektorskog razvoja izložene su smjernice, projekcije i strategije dugoročnog razvoja, glavnih gospodarskih i društvenih djelatnosti i grana po tehnološkim sektorima. U globalnoj koncepciji određuju se ekonomski, prostorni i ekološko-zaštitni ciljevi te glavni pravci i kvantitativni parametri gospodarskog i društvenog razvoja. Predviđa se buduće kretanje stanovništva i zaposlenosti, racionalno korištenje prostora i mjere provedbe. Rad je izrađen kao ekonomska podloga za Prostorni plan Grada Senja.

Ključne riječi: Grad Senj, gospodarski razvoj

1. Uvod

Grad Senj kao teritorijalno-upravna jedinica Hrvatske smjestio se u velebitskom Podgorju na istočnoj obali Hrvatskog Primorja, na padinama planine Kapele i Senjskog Bila, u relativno slabo naseljenom krškom području. Sam grad Senj još je u rimsko doba bio tranzitna luka za trgovinu s kopnom, u srednjem vijeku dobiva prava kraljevskog grada, a poslije prodora Turaka postaje utočište izbjeglica iz unutrašnjosti (uskoka). Od 12. stoljeća Senj je sve do druge polovine 19. stoljeća bio važna sjevernojadranska luka za izvoz drva. Izgradnjom Lujzijanske ceste i kasnije riječke i ličke željezničke pruge izgubio je svoje šire gravitacijsko područje i karakter važne izvozne luke u korist Rijeke.

U 20. stoljeću grad Senj postaje lokalna luka, s ograničenim užim gravitacijskim područjem, a zbog nedovoljnih gospodarskih kapaciteta i zaostale infrastrukture razvijao se usporenim tempom, posebno između dva svjetska rata, a i poslije II. svjetskog rata. Osamostaljenjem Hrvatske grad Senj ulazi 1992/93. u sastav Ličko-

senjske županije na čiji bi razvoj trebao, kao njeno primorsko područje, propulzivno djelovati. No, u uvjetima opće recesije, zbog procesa tranzicije, taj će zadatak moći ostvariti tek kada uspije povećati svoje ekonomske potencijale.

Umrtvljeno gospodarstvo grada Senja, znatna nezaposlenost stanovništva i proširenje grada na nove stambene četvrti (zapadno i sjeverno od stare gradske jezgre) nameću mu kao prioritetni zadatak da se utvrdi realna koncepcija dugoročnog razvitka grada i izradi prostorni i urbanistički plan uređenja grada koji će moći sinergijski utjecati na oživljavanje gospodarskih i društvenih djelatnosti te na izgradnju zaostale gospodarske i komunalne infrastrukture i tako pridonijeti zadržavanju i aktivizaciji stanovništva u priobalnom i planinskom dijelu grada. Neiskorišteni prirodni resursi i ljudski potencijali povoljna su osnova za postizavanje pozitivnih razvojnih efekta.

U ovom radu iznosi se konzistentna koncepcija, projekcija i strategija dugoročnog razvitka Grada Senja za razdoblje 2001-2015. god. Rad je podijeljen u tri zaokružene cjeline. U prvoj se prikazuje dosadašnji razvoj grada: njegova prostorno-geografska demografska i razvojna obilježja s ocjenom dostignute razine razvoja gospodarskih i društvenih djelatnosti, a ukazuje se i na ključne probleme i ograničenja razvitka s posebnim osvrtom na komunalnu i gospodarsku infrastrukturu te na prostorna ograničenja.

U drugom i glavnom dijelu rada analiziraju se i razrađuju mogućnosti budućeg razvoja grada do 2015. godine. U toj zaokruženoj cjelini iznosi se koncepcija, projekcija i strategija svih gospodarskih i društvenih djelatnosti. Ona služi kao analitička osnova za sintetičku obradu treće cjeline, u kojoj se razrađuje globalna koncepcija, projekcija i strategija dugoročnog razvitka grada Senja. Tu se iznose osnovni ekonomski i ekološko-prostorni ciljevi razvitka, demografska projekcija i projekcija bruto domaćeg proizvoda, investicija, dugotrajne imovine i zaposlenosti, zatim smjernice za racionalno korištenje raspoloživog prostora i za učinkovitiju zaštitu okoliša. Konačno se razrađuju strateške mjere za ostvarenje koncepcije i projekcije dugoročnog razvitka.

U radu se koriste uobičajene znanstvene metode (analiza, indukcija, komparacija, statističke i prognostičke metode) kao i raspoloživa i dostupna domaća i strana literatura. Dragocjene podatke i ideje pružili su mnogobrojni konzultirani stručnjaci gradske uprave, glavnih gospodarskih tvrtki i udruga te društvenih ustanova.

Svrha i namjena rada je višestruka. Osnovna mu je namjena da posluži kao obvezna ekonomsko-stručna podloga za izradu novog prostornog i urbanističkog plana grada Senja. No, rad ima karakter i znanstveno-stručne podloge za izradu i donošenje dugoročnog programa razvitka grada, pojedinih djelatnosti i grana, pa i većih poduzeća. Radom se daje doprinos i razvitku Ličko-senjske županije kao i regionalnom razvitku Hrvatske.

Rad se ne upušta u detaljnije iznošenje i rješavanje tekućih problema i teškoća grada Senja u suvremenom tranzicijskom procesu nego razrađuje osnovne dugoročne aspekte razvoja, probleme prostora i zaštite okoliša te mogućnosti postupnog prijelaza

iz faze zastoja u normalne dinamičke uvjete razvoja. Zato rad ima globalni i analitičko-sintetički karakter.

2. Ocjena stanja, problemi i ograničenja razvitka

2.1. Prostorno-geografska i historijska obilježja

Područje grada Senja obuhvaća površinu od 658 km², čija je kopnena granica duga 80 km a morska 64 km. Sastoji se od obalnog pojasa s morskim akvatorijem Velikog kanala i planinskog zaleđa na južnim padinama Velebita. Sam grad Senj smjestio se na krajnjem obalnom dijelu Senjske Drage koju obilježava oskudica većeg ravnog prostora. Čitavo područje sastavljeno je od čistih i dolomitskih vapnenaca, izloženo jakoj eroziji koja je stvorila mnoge manje i veće bregove, kukove i glavice, između kojih su se formirale zatvorene ili žljebaste uvale, vrtače, drage, manja polja i doline, u koje je kiša nataložila tanki sloj crvenice. Viši planinski greben Velebita pokriven je šumom bukve i jele.

Senjsko područje izloženo je kontaktu i sučeljavanju maritimne i kontinentalne klime, s pojavom tipičnih mikroklimatskih razlika. Utjecaj kontinentalne klime očituje se u vjetru buri koja se kao hladna struja probija (pretežno u zimskoj polovini godine) preko Vratnika iz hladnog zračnog rezervoara visoke Velebitske i Ličke zavale. Srednja godišnja temperatura zraka u Senju iznosi 14,2°C, srednje godišnje padaline oko 1.360 mm, srednji broj vedrih dana 81 godišnje, a insolacija oko 2.000 sati. U kontinentalnom zaleđu ljeta su mnogo toplija a zime mnogo hladnije nego i primorskom dijelu grada.

Na priobalnom dijelu grada redaju se vegetacijske zone makije crnike, bijelog i crnog graba, a na višim položajima i nadmorskim visinama zajednice primorske šume bukve i brdske travnjačke zajednice. Na području Senja nema površinskih tokova vode, ali se na višim dijelovima Senjskog Bila javljaju povremene vodne naslage koje se gube poniranjem, a u obalom moru izviru mnoge vrulje. U cjelini, područje Senja oskudno je u vodi.

Područje Senja dosta je izloženo povremenim potresima.

Najveći dio područja pokriven je šumama, pašnjacima i neplodnim zemljištem.

Grad Senj ima dosta burnu prošlost. Kao naselje nastalo je još u predilirsko doba, prije dolaska Rimljana i spominje se u 4. stoljeću prije Krista. Arheološki ostaci pokazuju da je Senj bio u rimsko doba tranzitna luka za trgovinu sa širim zaleđem. U srednjovjekovnoj državi bio je manje naselje, koje dobiva veću važnost tek sredinom 12. stoljeća kada je osnovana biskupija (oko 1154.). Godine 1271. gradom upravljaju krčki kneževi – Frankopani, a 1388. dobiva svoj statut. Matija Korvin oduzima ga Frankopanima i daje mu prava kraljevskog grada.

Poslije 1526. Senj je postao utočištem mnogih izbjeglica iz unutrašnjosti (uskoci) koji su bježali ispred Turaka. Uskoci i domaći živalj borili su se čitavo stoljeće na kopnu

i moru protiv Venecije i Turaka. Napadali su turske baze na kopnu, ugrožavali su morskou plovību od Kopra do ušća Neretve napadajući i mletačke posjede na istočnoj obali Jadranskog mora. Njihovi pohodi opjevani su u pučkim pjesmama. Zbog uskočkih napada izbio je 1615. rat između Venecije i Austrije koji je završio 1617. s Madridskim mirom, po kojem su uskoci prognani u Liku i Žumberak, a njihovi su brodovi spaljeni. Od tada u gradu Senju stacionira stalna vojska u sklopu austrijske Vojne krajine.

Postupno opadanje senjskog gospodarstva zaustavljeno je gradnjom Jozefinske ceste (1779.) kojim se grad vezuje s Karlovcem i Zagrebom. Oživjela je trgovina sa zaleđem i uređena gradska luka s izgrađenim trgovačkim skladištima. Luka je izgubila svoje značenje nakon izgradnje riječke pruge (1873.) i ličke pruge (1925.), jer mu je prometni primat preuzela Rijeka s velikom uređenom lukom.

Senj je još u 10. stoljeću bio jedan od najaktivnijih središta glagoljice: od 1493. do 1508. u gradu je djelovala glagolska tiskara, a bio je i važno kulturno i vjersko središte. U njemu je postojao pavlinski i franjevački samostan i bogoslovija. Današnji ostaci mnogih crkava, palača, gradskih zidina i tvrđave Nehaj ukazuju na nekadašnju kulturnu i urbanu važnost grada. Konačno, u Senju su se rodili i odgojili mnogi veliki hrvatski književnici (P. Riter Vitezović, S.S. Kranjčević, V. Novak, M. Ogrizović, M. Cihlar Nehajev i dr.).

U razdoblju 1875-1924. u Senju je djelovala Trgovačko-obrtnička komora koja je objedinjavala i štitila interese domaćih trgovaca i obrtnika. Ona je nastojala oživjeti gospodarstvo senjskog područja i ličko-krbavske i modruško-riječke županije i uključiti bivše krajišnike u gospodarski život Hrvatskog Primorja.

U razdoblju između dva svjetska rata grad je ekonomski i kulturno stagnirao, u tijeku II. svjetskog rata bio je bombardiran, a u razdoblju poslije II. svjetskog rata (do 1990.) grad je postigao znatan ekonomski i kulturni napredak. Nakon II. svjetskog rata ukinuta je tvornica duhana (u kojoj se ručno proizvodilo cigare i cigarete), a u njenim prostorima oformljena je tvornica trikotaže "Neda". Godine 1953. izgrađena je Jadranska magistrala uz obalu, kasnije su srušena skladišta soli na obali, provedene su razne rekonstrukcije javnih zgrada i proširena gradnja stambenih zgrada, sjeverno i zapadno od stare gradske jezgre. Konačno, izgrađen je i znatan broj industrijskih, prometnih i trgovinskih objekata.

Senj je dao značajan ljudski i materijalni doprinos u Domovinskom ratu. Zbog ratnih prilika i procesa tranzicije njegovo je gospodarstvo zapalo u veliku krizu, ali se i poslije privatizacije većih poduzeća stanje još nije bitno poboljšalo, a i znatno se povećao broj nezaposlenih.

2.2. Demografske tendencije i stanje naselja

Stanovništvo područja Grada Senja pokazuje dugoročnu tendenciju smanjivanja prirodnog priraštaja. Kretanje ukupnog broja stanovnika iznosi se u tablici 1.

Tablica 1.: Kretanje ukupnog broja stanovnika 1900-2001.

Godina popisa	Grad Senj	Ostala naselja	Ukupno	Muško	Žensko
1900.	3.182	12.675	15.857		
1910.	3.296	13.417	16.713		
1921.	3.036	11.927	14.963		
1931.	3.072	9.500	14.572		
1948.	2.722	10.567	13.289	6.221	7.058
1953.	3.039	9.914	12.953	6.125	6.328
1961.	3.903	8.322	12.235	5.831	6.404
1971.	4.905	5.472	10.376	5.021	5.378
1981.	5.520	4.062	9.582	4.708	4.874
1991.	5.882	3.323	9.205	4.548	4.657
2001.	5.491	2.641	8.132	4.015	4.117

Izvor: Statistički ljetopis Istre, Primorja i Gorskog Kotara 1992., Rijeka, 2001.

Popis stanovništva 31.3.2001., www.dzs.hr

Ukupni broj stanovnika prema popisima stalno se smanjivao od 1910 do 2001.: ukupno smanjenje dostiglo je više od 50% (51,4%). To smanjenje bilo je vrlo drastično u ruralnim naseljima (80,3%) dok je sam grad povećao broj stanovnika 2001. za 66% prema 1910. god.

Smanjenje stanovništva u ruralnim naseljima posljedica je ne samo ljudskih gubitaka u dva svjetska rata nego i stalnog iseljavanja iz ekonomskih razloga, dok se porast stanovništva u gradu Senju može pripisati mnogo više mehaničkom priljevu nego prirodnom priraštaju koji je bio minimalan. U strukturi stanovništva po spolu prevladava udio žena, iako se ta dominacija poslije 1948. znatno smanjila. Struktura stanovništva po dobi iznosi se u tablici 2.

Tablica 2.: Struktura stanovništva po dobi

Dobna skupina	1961.	1991.	2001.
0 - 14	28,8	17,5	13,8
15 - 64	60,4	68,5	61,2
65 i više	11,6	14,0	25,0
Ukupno	100,0	100,0	100,0

U strukturi stanovništva kroz 40 godina smanjio se udio mladih (na 13,8%), dok se istodobno neznatno povećao udio radno sposobnih osoba i znatno više udio starih osoba. Te promjene tipičan su simptom procesa depopulacije jer, kada se smanjuje udio mladih a povećava udio starijih osoba, ugrožava se demografska osnova budućeg razvoja.

S obzirom da je proces depopulacije naročito izražen u ruralnim naseljima, kretanje stanovništva u tim naseljima posljednjih 48 godina bilo je znatno diferencirano, što pokazuju podaci u tablici 3.

Tablica 3.: Kretanje stanovništva ruralnih naselja

Naselje	1953.	1971.	1991.	2001.	Stopa pada 2001./1953.
Jablanac	2.203	853	382	284	- 4,4
Sv. Juraj	2.772	1.659	1.096	934	- 2,3
Krasno	1.194	873	674	542	- 1,7
Vratnik	1.442	1.008	572	399	- 2,7
Krivi Put	2.294	1.078	483	488	- 3,3
Ukupno	9.905	5.471	3.207	2.647	- 2,8

Ukupan broj stanovnika u ruralnim naseljima smanjio se 2001. za 3,5 puta prema 1953., odnosno smanjio se na 26,7%. Pri tome, jedno priobalno (Jablanac) i dva zaobalna naselja (Krivi Put i Vratnik) imala su veće smanjenje broja stanovnika od prosječnog a samo je jedno priobalno (Sv. Juraj) i jedno zaobalno naselje (Krasno) imalo manje smanjenje od prosjeka i prema tome su samo ta dva naselja pokazala nešto veću demografsku vitalnost od ostalih naselja koja rapidno izumiru. Tome je vjerojatno razlog što ta dva naselja imaju bolje ekonomske uvjete za opstanak i veću inicijativnost i poduzetništvo u bici za samoodržavanje.

Senjsko se područje ubraja u područja s najvećom emigracijom. Iseljavanje u prekomorske zemlje i u unutrašnjost zemlje počelo je još prije a posebno poslije I. svjetskog rata, a intenzivno se nastavilo i poslije II. svjetskog rata. Popis iz 2001. je zabilježio 585 odsutnih stanovnika, pored nepoznatog broja odsutnih više od jedne godine, koje popis nije obuhvatio. Doseljavanje stanovništva u senjsko područje relativno je malo, i uglavnom je zastupljeno u gradu Senju, a mnogo manje u Sv. Jurju, Jablancu i Krasnom.

Jačanje turizma u primorskim naseljima, revitalizacija senjske luke i poboljšanje komunalne infrastrukture u svim naseljima dijelom će zaustaviti iseljavanje i pojačati doseljavanje radne snage, ali će tome najviše pridonijeti globalno aktiviranje svih djelatnosti koje će povećati zaposlenost i stvaranje većeg bruto domaćeg proizvoda. U tu svrhu treba i stalno jačati urbane funkcije grada Senja i

jedinica mjesne samouprave na osnovni većeg iskorištavanja postojećih prirodnih i kulturnih resursa.

Demografsko stanje grada Senja osvjetljava i kretanje broja domaćinstava i stanova po naseljima (tablica 4).

Tablica 4.: Kretanje broja domaćinstva i stanova

Naselje	Broj domaćinstava				Broj stanova					
	Ukupno broj		Veličina		Ukupno		Za stanovanje		Vikendice i dr.	
	1981.	2001.	1981.	2001.	1981.	2001.	1981.	2001.	1981.	2001.
Senj	1.902	2.027	2,9	2,7	1.935	2.626	1.847	2.394	88	232
Jablanac	217		2,8		480		210		270	
Sv. Juraj	505		3,1		888		560		328	
Krasno	219		3,4		232		211		21	
Krivi Put	207		2,9		389		251		138	
Vratnik	145		3,6		158		150		8	
Ukupno	3.195	3.033	3,0	2,7	4.082	6.482	3.229	3.613	853	2.869

Na području grada Senja smanjio se broj domaćinstava 2001. prema 1981. i naročito broj članova domaćinstava (od tri na 2,7).

Naprotiv, povećao se ukupni broj stanova za 2.400. Karakteristično je da je već 1981. broj nastanjenih stanova bio za 853 stana manji od ukupnog broja stanova, a 2001. za 2.689. Ta razlika se pretežno odnosi na vikendice u primorskim naseljima, odnosno dio na nenastanjene stanove.

2.3. Radna snaga

U razdoblju poslije II. svjetskog rata politika industrijalizacije pridonijela je postupnom ali stalnom porastu zapošljavanja u novoizgrađenim industrijskim, trgovinskim, komunalnim i kasnije turističkim objektima: broj zaposlenih u društvenom sektoru povećao se od 2.258 – 1972. na 3.030 – 1989., a u privatnom sektoru od 81 osobe na 146. Osamostaljenjem Hrvatske, zbog ratnih prilika i prijelaza na tržišni sustav gospodarenja, ta se tendencija promijenila u pravcu smanjivanja zaposlenosti. Broj zaposlenih 2001. smanjio se na 1.835 osoba prema 2.985 – 1991. Taj se broj smanjio u gotovo svim djelatnostima, a najviše u industriji, građevinarstvu, turizmu i ugostiteljstvu, trgovini, javnoj upravi i obrazovanju. Broj zaposlenih se povećao samo u opskrbi električnom energijom i prometu.

Promjene u stupnju zaposlenosti iznose se u tablici 5.

Tablica 5.: Zaposlenost u općini Senj 1991. i gradu Senju 2001.

Djelatnost	1991.	2001.
A-C. Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo	240	304
D. Prerađivačka industrija	1.042	219
E. Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	104	129
F. Građevinarstvo	117	84
G. Trgovina i popravci motornih vozila	213	228
H. Hoteli i restorani	199	248
I. Prijevoz, skladištenje i veze	109	188
J. Financijsko posredovanje	41	13
K. Poslovanje nekretninama i poslovne usluge	-	18
L. Javna uprava i obvezno socijalno osiguranje	156	212
M. Obrazovanje	161	139
N. Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	98	81
O. Ostale društvene, socijalne i osobne usluge	52	72
P. Privatni sektor	390	-
Ukupno	2.885	1.835

Izvor: 1991. Statistički ljetopis Istre, Kvarnera i Gorskog Kotara 1992., Rijeka, 2001., Podaci Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske

Od 68,5% radno sposobnih stanovnika 1991. bilo je zaposleno 2.885 osoba (31,3%) od ukupnog broja stanovnika, ili mnogo manje od polovine radno sposobnih stanovnika. Na jednog zaposlenog otpadalo je 3,2 stanovnika. No, to stanje se 2001. znatno pogoršalo, jer se broj zaposlenih daleko više smanjio nego što se smanjio ukupan broj stanovnika.

Unatoč depopulacijskom trendu, područje Grada Senja raspolagalo je relativno velikim brojem radno sposobnih stanovnika, ali se oni nisu mogli dovoljno zaposliti u zaostaloj poljoprivredi ni u izvanpoljoprivrednim djelatnostima u primorskim mjestima, pa su se desetljećima morali iseljavati. Smanjenje gospodarskih aktivnosti posljednje desetljeće, gubici i stečajevi mnogih poduzeća izazvali su velik broj nezaposlenih (oko 900 osoba 2001.), pa bi stvaranje povoljnijih materijalnih uvjeta za život i povećanje broja zaposlenih trebali biti prioritetni ciljevi budućeg razvitka.

2.4. Ocjena dosadašnjeg gospodarskog razvoja

Proces tranzicije iz ranijeg dirigitiranog socijalističkog sustava u demokratski i tržišni sustav, praćen teškim posljedicama uspješnog Domovinskog obrambenog rata, izazvao je izrazito ekonomsko nazadovanje grada Senja. Nagli prekid kontinuiteta prijašnjeg načina poslovanja, zastarjela tehnologija, neprilagođenost tržišnom poslovanju, nedovoljno smišljena provedba pretvorbe i privatizacije držanih poduzeća, poremećeni poslovni odnosi, gubici i stečajevi postali su velikom kočnicom revitalizacije gospodarstva i blokadom svih pokušaja grada Senja da se gospodarstvo vrati u mirnodopsku kolotečinu normalnog ekonomskog razvoja.

Objektivna ocjena dosadašnjeg gospodarskog razvoja može se izraziti pomoću dva analitička postupka: prikazom sve manjeg korištenja raspoloživih gospodarskih kapaciteta i velikim smanjenjem bruto domaćeg proizvoda.

2.4.1. Manje korištenje gospodarskih kapaciteta

Poljoprivreda u pretplaninskom i planinskom području grada Senja već dugoročno nazaduje: velike površine pašnjaka i livada omogućuju održavanje i razvoj stočarstva, ali se posljednja tri desetljeća uočava veliko smanjenje broja goveda, ovaca i koza; na oskudnim površinama oranica i voćnjaka pretežno se uzgajaju zob, ječam i voluminozna krmiva i krumpir (pretežno za vlastite potrebe seljačkih gospodarstava). Zbog napuštanja poljoprivrede, parceliranih posjeda, zaostale agrotehnike i malih prinosa poljoprivreda je došla u izrazitu krizu.

Šumske površine obuhvaćaju 27.448 ha pod listačama i 12.774 ha pod četinjačama u državnom vlasništvu i 520 ha u privatnom vlasništvu, dakle, ukupno 40.712 ha ili 61,8% ukupnih površina sa zalihom od oko 5 mln m³ drva. Godišnja sječa iznosila je do 1992. oko 70.000 m³ trupaca, 42000 m³ celuloznog drva i 10.000 m³ ogrijevnog drva. Oblovina se isporučivala pilani u Krasnom gdje se dobivala rezana građa za proizvodnju namještaja u DIP-u Senj. Šumama upravlja Šumska uprava u Senju, koja je smanjila broj zaposlenih. Osnivanjem parka prirode "Velebit" velik dio šumskog područja stavljen je pod posebnu zaštitu, a dio šuma izuzet je od komercijalne eksploatacije.

Lov i ribolov slabo su razvijeni, pa su im i ekonomski efekti mali.

U prerađivačkoj industriji su do osamostaljenja Hrvatske relativno uspješno poslovala četiri značajnija poduzeća, koja su posljednjih 10 godina zapala u velike teškoće, a onda i u stečaj. Drvno – industrijsko poduzeće (DIP) Senj bilo je usmjereno na proizvodnju kuhinjskog namještaja od oplemenjene iverice, njegov godišnji kapacitet je bio 68.000 garnitura namještaja za domaće tržište. Imalo je pilanu u Krasnu i skladište rezane građe u Sv. Jurju. Zbog zastarjele opreme, sužavanja prodajnog tržišta i teškoća u opskrbi sirovinama znatno je smanjilo proizvodnju i dospjelo u stečaj.

Tvornica trikotaže “Neda” Senj, osnovana 1946. i smještena u bivšoj tvornici duhana, proizvodila je ranije oko 200 t dječje, muške i ženske trikotaže koja se plasirala u Hrvatskoj i Sloveniji. Zbog otežanog uvoza sirovine i visokih troškova poslovanja došla je u stečaj, a poslije privatizacije obnovila je proizvodnju u smanjenom opsegu s oko 60 zaposlenih.

Metalna oprema d.d. Senj, odvajanjem od brodogradilišta “3. maj” Rijeka, došla je u blokadu svog žiro računa, a tiskara Senj je zapala u poslovne teškoće i zatim u stečaj s izgledima da se preustrojem uključi u normalno poslovanje. U području Grada posluje još 16 proizvodnih obrta u proizvodnji hrane i pića, obradi metala i tiskarskoj djelatnosti, a u Krasnom obrada mlijeka i proizvodnja sira.

U djelatnosti opskrbe električnom energijom, plinom i vodom najvažnija je Hidrocentrala Senj, izgrađena 1965, koja proizvodi oko 1 mld kWh električne energije godišnje za potrebe elektroenergetskog sustava Hrvatske s kojim je povezana s više dalekovoda. Distributivna mreža nije zahvatila sva naselja, a i javna rasvjeta nije zadovoljavajuća. Postoje mogućnosti za eksploataciju vjetrova i otpada (šuma) za dobivanje nove energije.

Senj se opskrbljuje vodom iz starog senjskog vodovoda, čiji kapacitet nije dovoljan za podmirenje potreba grada i ostalih naselja. Vodovodna mreža provedena je samo u nekim dijelovima grada, dok drugi dijelovi i neka naselja, osobito priobalna, nemaju dovoljno vode, pa se koriste javne i kućne cisterne. Izgradnja potrebne vodovodne mreže jedna je od prioritarnih zadaća komunalnog gospodarstva.

U građevinarstvu su prije osamostaljenja Hrvatske djelovala u Senju tri građevinska poduzeća, ali su ona bila zbog nedovoljnih radova i neadekvatne organizacije likvidirana. Veće građevinske radove izvodila su riječka građevinska poduzeća. Godišnje se gradilo 20-30 stanova u društvenom sektoru i 50-80 stanova u privatnom sektoru. Posljednjih 10 godina djeluje manji broj građevinskih obrtnika (8) koji obavljaju manje radove, a znatno se razvila i bespravna gradnja. Na području Velebita postoje znatne količine kamenog agregata i na ostalom području mnogo kamena koji je upotrebljiv u građevinarstvu, ali se malo koristi.

Trgovina na području Senja nedovoljno je razvijena, smještena je u neprikladnim prostorima, slabo je opremljena. Najviše je koncentrirana u gradu Senju, dok je u ruralnim naseljima nedovoljna. Najveće je trgovačko poduzeće “Primorje” Senj koje ima 30 prodavaonica i veće skladište za prehrambene proizvode. Ranije je bilo i 15-tak prodavaonica nekih proizvodnih i trgovinskih poduzeća iz unutrašnjosti, više kioska i skladišta te 35-40 privatnih trgovaca. Jedan dio prodavaonica je preuređen. Postoji i nekoliko radionica za popravak motornih vozila.

Turizam s ugostiteljstvom znatno se razvio poslije II. svjetskog rata. Uređen je hotel “Nehaj” u Senju, izgrađeno turističko naselje Kalić, manji hoteli u Jablanacu (Zavratnica i Jablanac) i Sv. Jurju (hotel Istra) te motel Vratnik i više kampova (Škver, Rača, Bunica I i V i Spasovac). U ugostiteljstvu je radilo 10-tak gostionica, restorana i barova, a osposobljeno je i oko 1000 kreveta u privatnom smještaju. Ukupni broj

ležaja iznosio je 1970. – 2.566, 1989. – 6.945 i 2001. – 6.011. Struktura smještajnih kapaciteta znatno se izmijenila, pa je 2001. broj postelja bio raspoređen ovako: hoteli, pansioni, moteli i turistička naselja 867, zatim kampovi 640, privatne postelje 4.440, odmarališta 7 i ostalo 57 postelja.

Zahvaljujući takvom porastu smještajnih kapaciteta znatno se povećao turistički promet:

	1970.	1988.	1991.	2001.	Indeks	
					2001./1970.	2001./1988.
- broj turista	45.611	55.700	4.800	27.505	60	49
- broj noćenja	100.541	215.000	8.400	115.994	115	54
- prosječni boravak	2,2	3,8	1,7	4,2	191	111

Iz te vrlo sumarne analize proizlazi da su se na području grada Senja u razdoblju 1970-2001. znatno povećali smještajni kapaciteti i izmijenila njihova struktura, da se do 1988. veoma povećao turistički promet i prosječni boravak turista, ali se taj promet 1991. izvanredno smanjio i 2001. znatno oporavio, iako ni izdaleka nije dostigao rekordni promet 1988., osim što se, ipak, produžio prosječni boravak turista na 4,2 dana.

Ispitujući faktore i uzroke takvih kretanja u razvoju turizma može se vrlo sumarno utvrditi:

- da uvjeti za razvoj turizma na području grada Senja nisu idealni zbog bure i nedovoljne prometne i komunalne infrastrukture, ali nisu dovoljno iskorišteni povoljni uvjeti u ostalim područjima priobalja izvan samog grada Senja, a ni brdsko-planinskog dijela područja grada,
- da porast smještajnih kapaciteta nije bio dovoljno privlačan domaćim i stranim turistima zbog pretežno nižih kategorija tih kapaciteta, nepovoljne komunalne i prometne infrastrukture te relativno siromašne kulturno – zabavne ponude,
- da je najveći dio smještajnih kapaciteta i turističkog prometa (2/3) koncentriran u gradu Senju,
- bogatom kulturno-historijskom baštinom, i da prevladava tranzitni turizam i strani turisti,
- da privatizacija nekih hotela i porast privatnog obrta u ugostiteljstvu nisu još dali većih rezultata zbog pomanjkanja investicijskog kapitala i adekvatnih razvojnih programa.

Promet je u gradu Senju poslije 1990. znatno nazadovao. Dok je u prošlosti Senj bio važan prometni i tranzitni centar, poslije II. svjetskog rata izgubio je prijašnju prometnu važnost. Putnički lokalni i međugradski promet obavljao je senjski pogon poduzeća Autrotrans Rijeka koji je održavao lokalne linije i linije prema Zagrebu, Rijeci i Karlobagu. Jadranska cesta prolazi preko obalne linije grada i koči njegov

normalan razvoj. U ljetnoj sezoni preko Senja ide sav putnički i teretni promet prema Dalmaciji. Trajektna veza održava se na liniji Senj-Krk i Jablanac-Rab, a ukinute su ranije parobrodske linije koje su išle do Rijeke i susjednih gradova i otoka. Znatno se povećao vozni park – broj teretnih i osobnih vozila. Lokalne ceste prema Ogulinu, Žutoj Lokvi i Ledenicama slabo se održavaju. U lokalnom prometu sudjeluje 30-ak privatnih prijevoznika robe. Lučki promet je gotovo nestao. Za vrijeme ljetnih gužvi nedostaje parkirališnog prostora. Jedino poštanski promet zadovoljava potrebe.

Promet je u cjelini dosta zaostao, nedovoljno koordiniran i usklađen, a i malo je bilo pokušaja (i to tek u novije vrijeme) da se učine krupniji pomaci u ukupnom poboljšanju prometnog sustava na području grada.

U financijskom posredovanju sudjeluje nekoliko podružnica banaka i osiguravajućih društava iz drugih hrvatskih gradova. U poslovanju nekretninama i poslovnim uslugama djeluje nekoliko manjih firmi i agencija.

2.4.2. Smanjenje bruto domaćeg proizvoda

U dosadašnjem razvoju grada Senja razlikuju se dvije osnovne faze: 1) razdoblje 1970-1991. i 2) razdoblje 1992-2001.

U prvoj fazi bivša općina Senj pripadala je Zajednici općina Rijeka i razvijala se u tadašnjem samoupravnom socijalističkom sustavu. Senjsko gospodarstvo bilo je podređeno planskim smjericama viših političko-teritorijalnih zajednica i općine Senj. U skladu s politikom industrijalizacije i ubrzanog razvoja nerazvijenih krajeva u Senjskom su području izgrađeni određeni industrijski pogoni (HE Senj, DIP Senj, Tvornica trikotaže “Neda” Senj, Metalna oprema Senj, pilana Krasno), tri građevinska poduzeća, više turističko-ugostiteljskih jedinica i uslužnih servisa. Takvim proširenjem proizvodnih kapaciteta omogućeno je veće korištenje prirodnih resursa, veće zapošljavanje stanovništva, povećanje bruto društvenog proizvoda i izvoza te poboljšanje životnog standarda.

U toku osamdesetih godina prošlog stoljeća javljaju se znakovi usporavanja razvoja zbog nedovoljnog održavanja kapaciteta i smanjenja investicija, porasta proizvodnih troškova i drugih poslovnih teškoća. Pokušaji reformi i stabilizacije nisu doveli do većih rezultata u proizvodnji, ali se zato afirmirao turizam i razne usluge.

U drugoj fazi razvoja Senj dobiva status gradskog područja i ulazi u Ličko-senjsku županiju. Domovinski rat i proces tranzicije vrlo su se nepovoljno odrazili na gospodarski razvoj, jer su se prekinuli normalni tokovi poslovanja, trebalo je snositi velike materijalne žrtve i odvojiti znatan broj boraca za obranu zemlje od srpsko-crnogorske agresije, izostale su nove investicije u gospodarski razvoj, pa je došlo do velikog smanjenja gospodarskih aktivnosti, do recesije i krize. Tome je pridonijela i nedovoljno osmišljena pretvorba i privatizacija dijela državnih poduzeća

poslije koje novi vlasnici nisu bili sposobni oživjeti proizvodnju nego su dali težište reorganizaciji poslovanja prema tržišnim uvjetima, otpuštanju radnika i poboljšanju položaja na tržištu radi postizavanja profitabilnosti poslovanja. Tri uzastopno povoljne turističke sezone (2000., 2001. i 2002.) donekle su popravile posljedice krize i otvorile bolje izgleda za oživljavanje ukupnog gospodarstva.

Globalni pokazatelji razvoja grada Senja – kretanje bruto domaćeg proizvoda i broja zaposlenih – iznose se u tablici 6.

Tablica 6.: Kretanje bruto domaćeg proizvoda i zaposlenosti

Stalne cijene 2000.

Godina	BDP ukupno u 000 KN	BDP po stanovniku u EUR	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih
1970.	418.765	5.174	2.276	
1975.	443.010	5.762	2.632	
1980.	531.752	7.200	2.895	206
1985.	429.945	5.866	3.031	190
1989.	525.669	7.346	3.176	168
1990.	314.624	4.461	3.007	235
1991.	236.879	3.370	2.985	388
2000.	233.463	3.760	1.835	826

Izvor: 1970 -91 Statistički godišnjak Zajednice općina Rijeka, Rijeka 1977 - 1992.

Bruto domaći proizvod bivše Općine Senj porastao je 1980. za 27% prema 1970. a 1991. je smanjen za 55% prema 1980. Godine 2000. još se smanjio za 1,5% prema 1991.

Broj zaposlenih dostigao je najvišu razinu 1985. i najnižu 2000., a broj nezaposlenih bio je najniži 1985. i najviši 2000., odnosno 2002 (911).

Negativne tendencije gospodarskog razvoja moći će se preokrenuti u pozitivne ostvarenjem dugoročnog programa budućeg razvoja grada do 2015. godine.

2.5. Dosadašnji razvoj društvenih djelatnosti

Društvene djelatnosti u gradu Senju razvijale su se većinom sporije od gospodarskih djelatnosti.

U obrazovanju grad Senj ima pokriveno predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. Dječji vrtić "Travica" ima oko 100 djece, a područni odjeli djeluju u Krasnu, Sv. Jurju i Jablancu.

U osnovnom obrazovanju radi osnovna škola “Silvije Strahimir Kranjčević”, koju pohađa oko 680 učenika, (ranije oko 920), a u njoj je zaposleno 35 učitelja. Postoji i osnovna glazbena škola “Vjenceslav Novak”.

U srednjem obrazovanju su do 1991. postojale dvije srednje škole s oko 450 učenika. Danas djeluje srednja škola “Pavla Rittera Vitezovića” u kojoj je gimnazijski odjel s oko 60 učenika te stručna škola za obrte s oko 50 učenika.

Od 1896. do 1945. u Senju je postojao konvikt Ozegevićianum za odgoj gimnazijske mladeži.

Ranije je je postojala bogoslovija, ali je 1945. ukinuta. Postojali su i privatni odgojni zavodi (Palestra i drugi).

U zdravstvu djeluje Dom narodnog zdravlja sa stacionarom od 10 ležaja i s više ambulanti. U njemu je 1991. bio zaposleno desetak liječnika i nekoliko zubnih terapeuta. Područna ambulanta je u Sv. Jurju i Jablancu. Organizirana je i služba hitne pomoći i zdravstvena skrb za turiste. Nedostaje dom za stare i ugrožene. Na području Senja živi više od 2.300 umirovljenika.

Kulturna djelatnost je u Senju znatno razvijena. Sačuvana je bogata arhitektonska, fortifikacijska i crkvena baština, čuvena tvrđava Nehaj i mnoge palače. Od kulturnih ustanova djeluju:

- Gradska knjižnica i čitaonica, s područnim odjelom u sv. Jurju i Krasnom,
- Dom kulture “M.C. Nehajev”,
- Senjski gradski muzej koji je smješten u palači plemićke obitelji Vukasović izgrađenoj u 14-15. stoljeću u gotičko-renesansnom stilu, koja predstavlja vrhunski objekt profane arhitekture. Muzej je osnovan 1962. On čuva, obrađuje i objavljuje muzejsku i povijesno-kulturnu građu. Posjeduje veći broj zbirki, a u njegovu je sastavu tvrđava Nehaj, zgrada stare vijećnice – Lođa i zavičajna zbirka u Lukovu. U njegovoj režiji izlazi godišnjak Senjski zbornik, koji je počeo izlaziti 1965., a dosad je obavljeno 28 tomova. Uz muzej postoji i gradsko muzejsko društvo. Tvrđavu Nehaj i muzej posjeti godišnje oko 20.000 posjetilaca,
- Sakralna baština – sa stalnom izložbom crkvene umjetnosti, arhivom, knjižnicom, lapidarijem, baštinom bivše Senjske i Modruške biskupije i drugim,
- U Senju još djeluje gradska glazba Senj koja je napunila 160 godina svog postojanja, vokalno-instrumentalni sastav “Uskok”, ženska klapa “Senjkinje”, mandolinski sastav “Pod Nehajem” i drugi sastavi. Svi oni održavaju mnoge priredbe, osobito u ljetnoj sezoni.

Šport i rekreacija. U Senju djeluje veći broj športskih društava (8) s oko 1000 članova, tri lovačka društva s oko 300 članova, a postoji i redovna športska aktivnost učenika u školama. Izgrađena je nova školska športska dvorana putem gradskog samodoprinosu.

Športska društva većinom su usmjerena na jednu športsku disciplinu, kao što su kuglanje, nogomet, rukomet, streljaštvo, planinarstvo, podvodne aktivnosti, šah i sl. Postoji i dobrovoljno vatrogasno društvo u Senju i Sv. Jurju.

Gradsko poglavarstvo pruža športskim društvima godišnju financijsku potporu, kojom stimulira ostvarenje programa aktivnosti pojedinih društava.

Na području grada Senja održavaju se razne zabavne i športske priredbe (ljetni i zimski karneval, razna natjecanja). Postoji više planinarskih domova, te jedan kinematograf.

Javna uprava sastoji se od ispostava županijske i državne vlasti, općinskog suda, poglavarstva grada, lučke uprave, lučke kapetanije, javnog pravobranitelja, porezne ispostave, vatrogasne zaštite, službe obavještavanja, veterinarske stanice i sl.

Gradska uprava raspodijelila je svoje nadležnosti na više upravnih odjela. Pro-računski prihodi dosta su ograničeni zbog nedovoljne gospodarske aktivnosti i kreću se oko 19 mln kn, a koriste se za tekuće poslovanje, tekuće transfere i kapitalna ulaganja.

2.6. Problemi i ograničenja razvoja

U toku dosadašnjeg razvoja grada Senja uočljivi su neki dugoročni problemi koje bi u budućem razvoju trebalo ublažavati i rješavati. Među njima ističu se kao najvažniji ovi:

- Prirodni resursi – šume, poljoprivredno zemljište, more i vode, prirodni pejzaž i izvanredne prirodne ljepote nedovoljno se iskorištavaju zbog ograničenosti industrijskih, obrtničkih, prometnih i komunalnih kapaciteta. Osim toga, nedovoljno se koristi bogata i zanimljiva kulturna baština.
- Dinamika razvoja vrlo je usporena zbog nedovoljnih investicija, demografskog izumiranja, zastarijelih tehnologija u proizvodnim djelatnostima, nedovoljno razvijenog poduzetničkog duha i slabe kvalifikacijske strukture zaposlenih.
- Struktura gospodarstva dosta je nepovoljna. Osim jakog pogona HE Senj, koja u bruto društvenom proizvodu grada zauzima više od 1/3, nema gotovo ni jednog srednjeg i većeg pogona koji bi povećao zaposlenost i izvoz. Najviše su zastupljena mala poduzeća i tvrtke – privatni obrtnici i trgovci koji pretežno rade za lokalne potrebe.
- Pomanjkanje kapitala otežava gradnju industrijskih pogona i turističkih objekata, a i modernizaciju postojećih proizvodnih pogona, dok novi vlasnici privatiziranih poduzeća težište daju prestrukturiranju preuzetih poduzeća i

postizavanju rentabilnosti. Posljednjih godina se sve više primjenjuje povoljnije kreditiranje malih i srednjih tvrtki namjenskim sredstvima grada Senja, županije i nadležnog ministarstva.

- Smanjenje prirodnog prirasta stanovništva i veće emigriranje od imigracija sve više postaje kočnicom normalnog razvoja. Velika nezaposlenost, nepovoljna obrazovna struktura zaposlenih i nedovoljna osposobljenost menadžerskih kadrova za tranzicijske i globalne procese također su ograničavajući faktori razvoja.

Izneseni problemi i ograničenja moći će se rješavati i ublažavati dugoročno, prije svega usvajanjem realnog dugoročnog programa razvoja te usvajanjem novog urbanističkog i prostornog plana grada Senja.

2.7. Stanje i ograničenja komunalne infrastrukture

Područje grada Senja obilježava vrlo loša komunalna opremljenost i grada Senja i ostalih naselja. Najkritičnije je stanje kanalizacije i zbrinjavanja komunalnog otpada, a i opskrba vodom nije sređena ni dovoljna.

Postojeća kanalizacija koristi se starim sustavom koji fekalne i oborinske vode ispušta direktno u more, a samo neki objekti imaju prečistač vode. U manjim naseljima koriste se septičke jame. Stoga je u pripremi gradnja glavnog kolektora grada s prečistačem i dalje proširenje kanalizacijske mreže na nove dijelove grada Senja, na obalna i zaobalna naselja.

Grad Senj ima odlagalište smeća iznad sv. Jurja, na cesti za Krasno. Ono je smješteno u velikoj prirodnoj vododerini, nije uređen i ne zadovoljava potrebe. Uz druga naselja postoje divlja odlagališta, koja štetno djeluju na okoliš. Potrebno je pronaći dugoročno i trajno rješenje za zbrinjavanje svih vrsta otpada i to komunalnog, industrijskog i opasnog.

Opskrba vodom iz sustava Hrmatine uređena je za veći dio grada i za Podgorje južno do sv. Jurja, dok se za Krasno i ostala zaobalna naselja kao i za sjeverni obalni pojas treba graditi novi vodovod.

Gradske ceste, javna rasvjeta i zaštita od požara ne zadovoljavaju potrebe, pa je potrebno pristupiti njihovom uređenju i poboljšanju.

Nedostaju dječja igrališta i parkirališni prostor. Zelene površine uređuju se u središtu Senja i Sv. Jurju, i to više uz državne ceste na ulazima u grad, a manje su se sadila nova stabalca i grmovi.

Ukupno stanje komunalnih djelatnosti vrlo je nezadovoljavajuće pa, iako je izrađen 5-godišnji program poboljšanja, koji zahtijeva velika sredstva, morat će se uložiti veliki naponi da se to stanje što prije poboljša, ne samo radi unapređenja turizma nego i radi poboljšanja udobnosti i kvalitete života domicilnog stanov-

ništva. Osnovni je problem pronaći i osigurati potrebna sredstva za komunalne investicije.

2.8. Stanje i ograničenja gospodarske infrastrukture

Grad Senj je prometno i tranzitno središte, u kojemu je ranije imala veliko značenje i senjska luka. Kroz grad Senj prolazi jadranska cesta od Rijeke do Dubrovnika, a lokalnim cestama grad je dobro povezan sa zaleđem. Od Senja preko Vratnika prolazi, kroz vapnenačke stijene Kapele i Senjskog Bila, najkraća cesta, preko Otočca i Plitvičkih jezera do Karlovca i Zagreba. Postoje lokalne ceste: Senj-Žuta Lokva-Otočac, Krivi Put-Žuta Lokva i Senj-Ledenice-Lokve.

Predviđena autocesta Zagreb-Split proći će 15 km od Senja (iza Vratnika i Žute Lokve), dok će Jonska cesta voditi od Rijeke do Žute Lokve na udaljenosti 7 km od Senja. Lokalne ceste su dosta zanemarene, pa ih treba rekonstruirati i tehnički poboljšati. Nedostaju lokalne ceste od državne ceste D 8 do naselja na morskoj obali, pa je gradnja tih cestovnih veza od prioritetne važnosti. Potrebno je poboljšati cestovne veze Senja sa zaobalnim naseljima, a postojeće ceste u tim naseljima rekonstruirati, osobito na području Krasna.

Prometna mreža na području Senja izvedena je s najnižim prometnim i građevinsko-tehničkim standardima, pa je potrebno provesti temeljitu rekonstrukciju gradskih i pristupnih cesta te nastaviti uređenje gradskih ulica u Senju.

Luke. Na području grada Senja ima devet luka, od kojih su tri županijske a šest lokalnih, među kojima su tri trajektne (Jablanac, Prizna, Senj). Ukinuta je trajektna pruga iz Senja za Bašku. Senjska luka ima karakter granične luke, s carinom i špedicijom, a može se proglasiti i međunarodnom lukom, s trajektnim pristaništem za velike trajekte. Ona raspolaže prostorom za potrebe nadzorne službe, ali bi trebalo izgraditi kružnu cestu i produžiti postojeći lukobran. Trebalo bi definirati obilaznicu grada Senja, jer postojeći promet ugrožava njegov normalni tijek i stvara značajne poteškoće.

Luke Jablanac i Prizna održavaju trajektni promet s Rabom i Pagom. Usko grlo im je uska pristupna cesta i nedovoljan prostor za veći broj vozila. U njima je ljeti velika gužva.

Ostalih šest luka su male lokalne luke i ne mogu razviti lučke djelatnosti. Neke bi se mogle urediti kao prirodne uvale za pristanište ili za manje marine. Morski zaljev Zavrtnica ima karakter prirodnog fenomena, u njega zalaze mnogi turisti koji tamo ostavljaju smeće.

Potrebno je izraditi program bolje valorizacije svih luka, prije svega za potrebe turizma.

Opskrba električnom energijom nije zadovoljavajuća, jer je distributivna mreža velikim dijelom zastarjela pa i derutna i sporo se obnavlja. Ljeti povremeno dolazi

do redukcije električne struje, pa bi se trebalo vezati na dalekovod 30 kV od Žute Lokve i Novog Vinodolskog.

Područje grada Senja pokriveno je dovoljnim brojem pošta. Povećao se broj fiksnih i mobilnih telefonskih priključaka, ali je telekomunikacijska mreža u zaobalnim naseljima nedovoljno proširena.

2.9. Problemi prostora

Izgrađeni i neizgrađeni prostori grada Senja mogu se svrstati u tri zone: centralna urbana aglomeracija grada Senja, priobalna zona s dva veća naselja – Sv. Juraj i Jablanac te zaobalna planinska zona s tri veća naselja Krivi Put, Vratnik i Krasno.

Čitavo senjsko područje izloženo je u razdoblju poslije II. svjetskog rata do danas intenzivnom procesu ekonomsko-socijalnog raslojavanja, prijelazu od tradicionalnog načina života i gospodarenja na moderne tržišne oblike pa stanovništvo napušta poljoprivredne djelatnosti i seli u druga zanimanja i druge krajeve, pri čemu se ono sve više okreće prema turizmu, obrtništvu, trgovini i uslužnim djelatnostima. Ti procesi znatno su se odrazili na korištenje prostora i jačanje urbanih funkcija Senja i većih naselja.

Grad Senj, kao centralna aglomeracija, doživio je velike promjene u svojoj prostornoj organizaciji: provedene su mnoge preinake u namjeni prostora na obalnom pojasu i u perifernim zonama, proširila se stambene izgradnja na sjeverozapadnom i sjeveroistočnom području grada, velika i srednja poduzeća su u procesu tranzicije zapala u velike teškoće i stečajeve, proširile su se razne uslužne djelatnosti, pojačala se briga gradske uprave za zaštitu i obnovu naslijeđene arhitektonske i kulturno-povijesne baštine, pristupilo se većoj valorizaciji prirodnih resursa i naslijeđene baštine za potrebe razvoja turizma. No sve te promjene nisu bile praćene adekvatnim poboljšanjem komunalne i gospodarske infrastrukture, osposobljavanjem stručnih i menadžerskih kadrova za moderne poduzetničke zahvate i brže prilagođivanje poslovnih aktivnosti tržišnim uvjetima, a iznad svega nisu se dovoljno koristili ni postojeći a ni novi izvori za financiranje potrebnih investicija.

Jedan od razloga neusklađenih i često stihijskih promjena u gospodarstvu Senja i njegove prostorne organizacije je pomanjkanje dugoročnog programa razvoja i zastarjelost Generalnog urbanističkog plana Senja (1982.) i Prostornog plana Senja (1986.) s kasnijem izmjenama i dopunama. Tome treba dodati i proglašenje Parka prirode “Velebit” (1981) u koji je ušao veliki dio (oko 90%) područja grada Senja, a koji nije izradio svoj prostorni plan. Nedavno je proglašen i nacionalni park “Sjeverni Velebit”. Konačno, planinski dio grada Senja iznad 400 m nadmorske visine izrazito je nedovoljno razvijeno brdsko-planinsko područje,

izloženo ubrzanoj depopulaciji, koje se ne može revitalizirati bez državne i sustavne podrške.

Ranijim prostornim i urbanističkim planom bile su određene na području samog grada Senja poslovne i stambene zone, koje bi, zbog bespravne gradnje i novih potreba, trebalo revidirati i prilagoditi novim potrebama. Isto tako, korištenje prostora na obalnoj crti grada zahtijeva određenu reciklažu prostora i veće prilagodbe lučkog prostora u slučaju eventualne revitalizacije senjske luke. Konačno, novim prostornim dokumentima treba predvidjeti upotpunjavanje komunalne opremljenosti stambenih i poslovnih zona, uređenje pristupnih cesta i velikog dijela ulica u staroj jezgri grada te poboljšanje prometne povezanosti grada sa zaleđem i turističkim mjestima senjskog obalnog prostora.

U priobalnom dijelu grada Senja najveći dio prostora je sačuvan i nije mnogo napadnut bespravnom gradnjom kućica za odmor. Taj prostor s velikim brojem luka, lučica i prirodnih uvala treba namijeniti potrebama razvoja turizma, ribarstva i akvakulture te športsko-rekreativnih djelatnosti. Na tom prostoru može se odrediti više turističkih zona sa sjedištem u lukama Spasovac, Vlaška, Velika Grabova, Sv. Juraj, Žrnovnica, Duboka i Ždrala, u kojima se mogu graditi hoteli, apartmani, pansioni i privatni apartmani s potrebnom komunalnom i turističkom infrastrukturom te Kalić i Rača u Smokvici i sjeverno od Sv. Jurja gdje se mogu proširiti kamp naselja.

Za akvakulturu treba predvidjeti podesne uvale sjeverno i južno od Senja koje svojim položajem i fizičkim karakteristikama odgovaraju za tu namjenu i u kojima treba osigurati potrebnu zaštitu okoliša.

U planinskom dijelu grada Senja naselja su veoma raštrkana, stanovništvo se pretežno bavi poljodjelstvom, sitnim stočarstvom te sječom i odvozom drva, materijalni uvjeti života vrlo su oskudni, odlaskom radno sposobnog stanovništva u gradove i inozemstvo znatan dio stambenih kuća je nenastanjen a komunalna infrastruktura nije se dovoljno razvila. Uz to je znatan dio tog područja uključen u park prirode "Velebit" na kojem se primjenjuje pretežno zaštitni režim gospodarenja s ograničenjem komercijalnog šumskog gospodarenja.

U planinskom području Senja moći će se, uz poljoprivredno i šumsko gospodarenje, razviti seoski zimski turizam, zatim lovni, ruralni i znanstvenoistraživački turizam, jer su velebitske padine i Senjska Draga nastanjeni raznim ljekovitim i endemskim biljem i obdareni zanimljivim pejzažima, florističkim i faunističkim raritetima jedinstvenim u Europi. Ti oblici turizma nalaze se još u početnoj fazi i trebalo bi ih dalje razvijati izgradnjom potrebne komunalne i turističke infrastrukture, izradom konkretnih programa za pojedine lokacije i naselja, pružanjem lokalne i državne financijske podrške i naročito izgradnjom manjih prerađivačkih pogona, smještajnih kapaciteta i uslužnih obrta.

Usporedo s time treba više razvijati urbane funkcije većih naselja Krasna, Vratnika i Krivog Puta, pa i Senjske Drage, kako bi više utjecali na razvoj pripadajućih im sela i zaselaka. U takvoj konstelaciji moći će se lakše formirati određene

prostorne cjeline, namjenske zone i prometne veze i tako racionalnije i funkcionalnije koristili raspoloživi prostori, a i prirodni resursi.

3. Sektorska koncepcija, projekcija i strategija razvoja

Koncepcija dugoročnog razvitka grada Senja sastavljena je od sektorske i globalne koncepcije. Sektorska koncepcija obuhvaća mogući razvitak gospodarskih i društvenih djelatnosti i razvitak infrastrukture, pružajući tako analitičku podlogu za izradu konzistentne globalne koncepcije. Sektorska koncepcija gospodarskih djelatnosti iznosi se po tehnološkim sektorima (primarni, sekundarni i tercijarni).

3.1. Primarni sektor

U primarni sektor ulaze ove djelatnosti: poljoprivreda, lovstvo, šumarstvo i ribarstvo. To su osnovne djelatnosti iskorištavanja prirodnih bogatstava (resursa). Njihova je glavna karakteristika na području grada Senja da nisu dovoljno iskorištena.

3.1.1. Poljoprivreda

Poljoprivreda je tradicionalna djelatnost koja je stoljećima bila materijalna osnova života stanovništva, naročito planinskog cijela grada Senja. Uvjeti za ratarsku proizvodnju nisu naročito povoljni zbog nepovoljne strukture poljoprivrednog zemljišta i oštre planinske klime, usitnjenih poljoprivrednih gospodarstava i dugoročnog napuštanja seoskih naselja.

U strukturi poljoprivrednog zemljišta prevladavaju pašnjaci (oko 80%), a u obradivim površinama livade, oranice i voćnjaci obuhvaćaju samo 1.124 ha. No, takva struktura pruža znatne prednosti za razvitak stočarstva. 80% poljoprivrednih gospodarstava ima veličinu površine do 3 ha, a 13% od 3-10 ha. Struktura tla vrlo je raznovrsna: u priobalju prevladava crvenica i skeletna tla na strmim padinama, a u planinskom dijelu grada smeđa rebrinasta tla. Sva ta tla imaju za podlogu vapnence i dolomite. Znan dio neplodnog tla svjedoči o veoma zastupljenoj eroziji. Konačno, udio seoskog stanovništva u ukupnom stanovništvu iznosi oko 25%, ali se napuštanje sela nastavlja zbog oskudnih uvjeta života i neizgrađene komunalne i društvene infrastrukture. U seoskim naseljima većinom su staračka domaćinstva, no u novije vrijeme zapaža se vraćanje mladih obitelji.

U poljoprivrednoj proizvodnji danas prevladava stočarstvo koje je u prijašnjim razdobljima bilo mnogo više razvijeno. To pokazuje broj stoke 1971., 1991. i 2001.:

	1971.	1991.	2001.
- konji	442	99	...
- goveda	1.906	779	oko 700
- ovce	3.397	2.080	2.200
- koze	oko 800
- svinje	228	67	...
- perad	...	2.496	...
- košnice za pčele	1.200

U biljnoj proizvodnji najviše je zastupljeno ratarstvo i voćarstvo. U ratarstvu, kao pratećoj grani stočarstva, prevladavaju ove kulture: zob, ječam i voluminozna krmiva, (djetelina i lucerna), zatim krumpir (na oko 100 ha) i neke povrćne kulture, pretežno za vlastite potrebe i manji dio za tržište. U voćarstvu, kao sporednoj grani, najviše se uzgaja šljiva za preradu u rakiju, zatim jabuke, kruške, trešnje i marelice te smokve, orasi i bademi. Ukupni prinos voća 2001. bio je: šljiva 79 t, jabuka 10 t, trešanja 15 t, oraha 6,5t, krušaka i marelica nešto više od po 3 t i višanja 2 t. U biljnoj proizvodnji slabo se koristi moderna agrotehnika.

Seljaci se najviše bave ovčarstvom, kozarstvom i manje govedarstvom, peradarstvom i pčelarstvom. Proizvode meso, mlijeko i sir. U Krasnom je mala mljekara koja proizvodi polutvrđi ovčji i kravljji sir za tržište. Usitnjena gospodarstva drže samo manji broj stoke i to više za vlastite potrebe, a manje za tržište.

U daljem razvoju poljoprivreda grada Senja orijentirat će se na veću proizvodnju zdrave hrane za potrebe turizma i dijelom za izvoz. Glavni su joj ciljevi: što više iskoristiti prirodne uvjete za povećanje broja stoke, za unapređenje biljne proizvodnje i za specijalizaciju u proizvodnji rentabilnih kultura i u uzgoju odgovarajućih pasmina stoke, zatim stvarati veća i zaokružena gospodarstva i stočarske mini farme otkupom ili zakupom neiskorištenih zemljišta i više se orijentirati na proizvodnju poljoprivrednih viškova za potrebe turizma obalnog područja i za izvoz, te konačno, i u biljnoj i stočarskoj proizvodnji primjenjivati moderna agrotehnička sredstva i postupke radi povećanja ukupnih prinosa.

U skladu s tim ciljevima poljoprivredna gospodarstva postupno će se usmjeravati od konvencionalne i svaštarske proizvodnje na specijaliziranu proizvodnju zdrave i čiste hrane prema zahtjevima tržišta, posebno turizma, izravno se uključivati u seoski eko-turizam i prilagođivati pojedine poljoprivredne grane modernim oblicima gospodarenja.

Prirodni uvjeti nameću intenzivan razvoj stočarstva kao najvažnije i najizdašnije grane poljoprivredne proizvodnje koja će ujedno povlačiti i racionalniji razvitak biljne proizvodnje i prerađivačkih djelatnosti. U stočarstvu bi vodeće mjesto trebalo pripasti govedarstvu koje može znatno povećati proizvodnju mlijeka i mesa prijelazom na

izdašnije pasmine (simentalsku, holštajnsku i smeđu), umjetnim osjemenjivanjem i intenzivnom ishranom krmnim travama na livadama i boljim pašnjacima. Broj grla treba povećati ne samo na srednjim seljačkim gospodarstvima nego i na ciljano formiranim mini-farmama i to na vlastitom i zakupljenom zemljištu. No, zbog pomanjkanja radno sposobnih članova seoskih obitelji i oskudice kapitala realno je očekivati da će najveći broj gospodarstava i mini-farmi moći održavati samo 5-10 grla. Predviđa se da bi se u razdoblju od 10-tak godina broj goveda mogao udvostručiti uz znatno poboljšanje pasminskog sastava.

Na vrlo rasprostranjenim površinama pašnjaka niže bonitetne klase moglo bi se znatno proširiti ovčarstvo i kozarstvo povećanjem broja grla u seljačkim gospodarstvima, stvaranjem specijaliziranih mini farmi orijentiranih na tržište, uređenjem i melioriranjem pašnjaka, održavanjem čistih ili križanih pasmina, za mlijeko i meso. Tako će se u narednom razdoblju moći udvostručiti broj ovaca i koza.

Postoje povoljni uvjeti i za razvoj peradarstva, ali je potrebno poboljšati pasminski sastav, osigurati bolju ishranu, racionalizirati proizvodnju jaja, tovnih pilića i purana te se usmjeriti na peradarske mini-farme.

Postoje idealni klimatski i pašni uvjeti i za razvoj pčelarstva, jer je čitavo područje grada bogato raznovrsnim ljekovitim biljem i cvijećem livada. U toj grani treba razvijati seleće pčelarenje i usmjeriti se na monoflorni med od kadulje, vrieska, šumskog cvijeća i sl., ali i na poliflorne vrste meda od livadskog cvijeća. Potrebno je podržavati i stare i nove pčelinjake, povećati broj košnica, poboljšati veterinarski nadzor, osnovati pčelarsku zadrugu i izgraditi objekt za obradu i preradu domaćeg meda.

Proizvodni uvjeti omogućuju i proširenje svinjogojstva i kuničarstva. Za te grane nema dovoljno tradicije, pa bi ih trebalo posebno stimulirati. Njihov razvoj zahtijeva osiguranje vlastite krme i pronalaženje tržišta za plasman mesa.

U biljnoj proizvodnji povoljni su uvjeti za razvoj ratarstva i voćarstva, a i ljekovitog bilja. U ratarstvu treba i dalje razvijati proizvodnju raži i ječma, krumpira, kupusa i kelja te razne krme, osobito djeteline i lucerne, uz primjenu modernih agrotehničkih mjera.

U voćarstvu treba davati prednost, odnosno stimulirati, podizanje plantažnih nasada domaćih vrsta voćaka, osobito šljiva, jabuka, krušaka, trešanja i višanja, oraha i badema. Minimalne površine tih nasada trebaju biti od 0,5 ha na više. No, i voćarstvo zahtijeva redovitu njegu (okapanje, gnojenje, rezanje, cijepljenje, borbu protiv bolesti i nametnika). Pored stablastog voća povoljni su uvjeti i za sadnju bobičastog voća – malina i kupina koje se mogu prodavati u svježem ili prerađenom stanju.

Bogatstvo samoniklog ljekovitog bilja i povećana potražnja za njim upućuju na znatne mogućnosti njegova iskorištavanja. Umjesto nekontroliranog skupljanja toga bilja trebalo bi organizirati ne samo redovito skupljanje i plasman tog bilja nego i proširiti njihov uzgoj na privatnim gospodarstvima dajući prednost komercijalnim vrstama kao što su anis, metvica, matičnjak, kadulja, bosiljak, neven, majčina dušica,

gospina trava i sl. Da bi ta djelatnost komercijalno uspjela potrebno je organizirati skupljanje i otkup te pronaći prodajno tržište.

Priobalni dio područja grada (do 500 m n/v) ima ograničene mogućnosti razvoja poljoprivrede zbog brdovitog reljefa, malih oraničnih površina i čestih vjetrova (osobito bure), no submediteranska klima, stanovita tradicija i blizina turističkih mjesta povoljna su osnova za veći razvoj povrtnih kultura, sitne stoke, mediteranskih voćki (smokava, badema, naranača i limuna) i pčelarstva.

Ubrzani razvoj poljoprivrede zahtijeva mnogo aktivniji pristup i podršku svih državnih i lokalnih organa, tržišnu orijentaciju poljoprivrednih gospodarstava, racionalnije gospodarenje i što veće iskorištavanje raspoloživog privatnog i državnog zemljišta, veću angažiranost poljoprivredne savjetodavne i veterinarske službe, veće korištenje sustava kreditiranja i državne financijske podrške, uvođenje specijaliziranih udruga poljoprivrednih proizvođača (stočarskih, voćarskih, ratarskih, pčelarskih i dr). I njihovo neposredno usvajanje modernih agrotehničkih mjera u procesu proizvodnje.

Posebno bi gradsko poglavarstvo trebalo, u suradnji s udrugama poljodjelaca, inicirati i podržati izradu razvojno–investicijskih programa za pojedine poljoprivredne grane i djelatnosti te programa raspolaganja državnim poljoprivrednim zemljištem u suglasnosti s Ministarstvom poljoprivrede i šumarstva prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu.

Ostvarenjem iznesenih smjernica za dugoročni razvitak senjske poljoprivrede realno je očekivati da se njen bruto domaći proizvod poveća 2015. godine za dva ili u povoljnijoj varijanti za dva i po puta, (2,5-5,7 mln kn), da će se povećati broj zaposlenih, odnosno aktivnih osoba u poljoprivredi najmanje za 50%, od tog broja 2001. i da će ukupne investicije u tom razdoblju iznositi 2,7, odnosno 5,3 mln kn.

3.1.2. Lovstvo

Orografski i vegetacijski uvjeti područja grada Senja omogućuju zadržavanje i razvoj mnogih vrsta lovne divljači, njen uzgoj, lov i zaštitu. Biljne zajednice u šumama te nepokošene livade po kosinama i kraškim poljima pružaju divljači povoljne uvjete za ishranu, uzgoj i razmnožavanje. Organizirano gospodarenje divljači obavlja se u državnim i zajedničkim lovištima. Hrvatske šume imaju dva lovišta: “Ričičko bilo” i “Sjeverni Velebit”, a druga dva državna lovišta – “Senj” i “Sv. Juraj” s oko 16.000 ha površine nalaze se pod upravom lovačkog društva “Jarebica”. U lovištu Senj ima mnogo vrsta divljači: divlja svinja, srna, zec, kuna, lisica, jarebica, prepelica, šljuka i dr., a u lovištu “Sv. Juraj” muflon, jelen, lopatar, srna, divlja svinja i duge divljači kao u “Senju”. Uzgoj i lov divljači provode se prema lovno-gospodarskim osnovama za razdoblje 1997-2007.

Lovačko društvo “Jarebica” osnovano je prije 70 godina, a danas je u njemu učlanjeno oko 230 lovaca. Društvo ima lovačku kuću u predjelu Perdasi i održava

uobičajene lovačke objekte (čeke, automatske hranilice, lokve, osmatračnice). U lovište je 2001. godine uložilo 100.000 kn. Bavi se komercijalnim lovom na pernatu i krupnu divljač, a posljednjih godina razvija i lovni turizam.

Od stranih lovaca počeli su dolaziti u lov talijanski i austrijski lovci. Talijani pretežno love pernatu, a Austrijanci krupnu divljač. Mogućnosti za razvoj lovnog turizma su velike, ali je potrebno proširiti broj divljači, osigurati bolju ishranu i stvoriti povoljniju materijalnu osnovu.

U budućem razvoju lovstva treba ići za tim da se povećaju ekonomske koristi od njega uz poštovanje obveza uzgoja i zaštite pojedinih vrsta divljači i očuvanje biološke i ekološke ravnoteže prirodnih staništa pojedine vrste divljači. U tu svrhu treba znatno povećati broj divljači i njihov prirast, osigurati im potrebnu hranu iz domaćih izvora, povećati ulaganja u održavanje i proširenje lovno-tehničkih objekata, suzbijati krivolov i pretjerani ulov pojedinih vrsta divljači te racionalno organizirati lovni turizam za domaće i strane goste.

Lovnim turizmom može se poticati i seoski turizam i to u početku smještajem lovaca u kuće stanovnika okolnih sela i kupnjom poljoprivrednih proizvoda od njih za ishranu divljači (zob, ječam, kukuruz, sijeno i sl.) a u kasnijoj fazi prihvatom turista izletnika i korištenjem livada za potrebe ishrane divljači.

Na taj način povećat će se prihodi od lovstva, zaposlenost stanovništva i posebno devizni prihodi od inozemnih turista-lovac, ali će se morati povećati i ulaganje u materijalnu osnovu lovišta.

Uzgoj, zaštita i korištenje divljači uređeni su Zakonom o lovu sa svrhom da se osigura normalno gospodarenje s divljači i omogućiti održavanje biološke i ekološke ravnoteže. Proglašenjem Sjevernog Velebita nacionalnim parkom uprava tog parka provodi režim zaštite koji je propisan zakonom o zaštiti prirode i dopunski razrađen prostornim planom parka. Gospodarski interesi grada Senja i režim zaštite u parku mogu se uskladiti i na međuresorskoj razini Vlade i na partnerskoj razini ta dva pravna subjekta.

3.1.3. Šumarstvo

Državne šume na području grada Senja protežu se na 47.262 ha površine od mora do 1.700 m n.v. Gospodarske šume pokrivaju 21.100 ha, zaštitne 9.466 ha, šume posebne namjene 307 ha, neobrasle 14.426 ha i neplodne 2.410 ha. Osim toga, manji dio šuma (520 ha) nalazi se u sklopu privatnih poljoprivrednih gospodarstava. Sve su šume pretežno zdrave, a oštećenih šuma je oko 5%.

Drvne zalihe senjskih šuma iznose 6,6 mln m³, a godišnji prirast 117.167 m³ ili 1,78%. Norma za zalihe je 250 m³/ha, a u Senju iznose tek oko 140 m³/ha. Godišnji etat i sječa iznosi 70.740 m³ ili oko 1%. Najveći dio zaliha nalazi se na području Krasna (oko 48%), a znatno manji na području Jablanca (28%) i Senja (24%).

Godišnje se ispili oko 50.000 trupaca smreke, jele i bukve, oko 35.000 m³ celuloznog drva bukve i četinaru i oko 13.000 m³ ogrijevnog drva. Ranije se drvo obrađivalo u pilani Krasno koja je imala kapacitet od 30.000 m³ oblovine, a ispilila bi 21-25.000 oblovine, od koje se dobivalo oko 13.000 m³ rezane građe. Dio građe preuzimao je DIP Senj za izradu namještaja. Bukovo ogrijevno drvo i dio bukovih pilanskih trupaca izvozilo se u Italiju.

Ranije Šumarsko gospodarstvo Senj brinulo se o uzgoju, zaštiti i eksploataciji šuma i krškog područja priobalja s prosječnom godišnjom sadnjom od oko 100.000 sadnica. S obzirom da se visoke šume pretežno nalaze podalje od naselja, nema mnogo požara. Uprava šuma ranije je dosta ulagala u gradnju šumskih cesta i mehanizaciju i mnogo manje u građevinske objekte. Kako je struktura šumskog fonda bila dosta nepovoljna (oko 60% listače i 40% četinari), u pošumljivanju se davala prednost sadnji četinaru.

Osamostaljenjem Hrvatske došlo je do objedinjavanja šumskih gospodarstava u jedinstveno javno poduzeće Hrvatske šume Zagreb, a u Senju je formirana Uprava šuma Senj, sa šumarijama u Senju, Krasnu i Jablancu. Proces tranzicije i ratne prilike dovele su šumsko gospodarstvo u znatne teškoće. Pilana u Krasnu je privatizirana, smanjila se sječa i izvoz, a i investicije su bitno ograničene. Osnivanjem parka prirode "Velebit" koji je obuhvatio površinu do 2.200 km², veći dio šumskog područja grada Senja uključen je u park. Konačno, u šumarstvu djeluje još 10 obrtnika – samaraša koji se bave sječom i izvlačenjem raznih drvnih sortimenata većinom na području šumarije Krasna, dok se u gradu Senju 4 obrtnika pilara bave piljenjem drva za ogrijev za potrebe kućanstva.

U budućem razvitku šumarstva potrebno je racionalizirati gospodarenje šumama, njihovu komercijalizaciju usmjeriti na zadovoljavanje potreba drvne industrije radi finalizacije sirovina u gotove proizvode i povećanja izvoza, više valorizirati općekorisne funkcije šuma i više ih koristiti u razvoju turizma, športa i rekreacije, u iskorištavanju šuma primjenjivati nove tehnologije radi bolje zaštite tla i sastojina, više koristiti sporedne šumske proizvode (šumske plodove, gljive i dr.). U primorskom dijelu grada Senja podržavati razvoj autohtonih šuma, posebno onih vrsta koje su manje ugrožene od požara i pridonose većoj stabilnosti ekološkog sustava.

Dalji razvoj šumarstva bit će znatno ograničen zbog toga što je najveći dio šumskih površina ušao u park prirode "Velebit" koji će svojim prostornim planom i šumskom gospodarskom osnovom zacrtati bitne okvire zaštite i eksploatacije šuma. Zaštitni režim parka propisan Zakonom o zaštiti prirode znatno će ograničiti normalnu sječnu šuma kao i ostale gospodarske djelatnosti. Ta će ograničenja djelovati na usporavanje razvitka grada Senja pa bi smanjivanje područja parka prirode Odlukom Sabora Hrvatske moglo biti racionalnije rješenje ili bi pak Zakon trebao liberalizirati zaštitni režim parkova prirode u pogledu obavljanja gospodarskih djelatnosti u njima. Tako bi se olakšalo usklađivanje gospodarskog razvika grada Senja i zaštitnog režima parka prirode.

Ovisno o rješenju tih pitanja može se predvidjeti razvitak šumarstva u dvije varijante. U prvoj varijanti koja prvenstveno poštiva zaštitne interese parka prirode, šumarstvo grada Senja bi moralo smanjiti godišnju sječju drva i povećati drvene zalihe, uz veće korištenje šumskih proizvoda, bržu obnovu (prirodnu i umjetnu) šuma, prorjeđivanje šuma i izvoz osušenih i bolesnih stabala te uz dalje uređenje šumskih putova. U toj varijanti bruto domaći proizvod povećao bi se od 25,9 na 37,5 mln kn, dok bi se broj zaposlenih smanjio za 16 osoba, ali će se znatno povećati investicije u očuvanje, obnovu i zaštitu šuma i doseći će do 2015. godine ukupni iznos od oko 66,6 mln kn.

U drugoj varijanti, koja se zasniva na pretpostavci da će se područje parka prirode suziti samo na planinski, zaobalni dio područja grada Senja (bez užeg područja Krasna i priobalnog dijela), razvitak šumarstva kretao bi se u pravcu veće komercijalizacije šuma u preostalom planinskom dijelu i veće turističko-rekreativne valorizacije šuma priobalnog dijela Grada Senja, uz povećanje pošumljivanja krških goleti. To bi omogućilo povećanje stope rasta šumarstva na oko 3,5% i povećanje bruto domaćeg proizvoda šumarstva na 43,2 mln kn 2015. uz zadržavanje zaposlenih, dok bi se ukupne investicije za razdoblje 2002 - 2015. kretale oko 88 mln kn.

Park prirode "Velebit" obuhvaća područje planine Velebit koji je proglašen svjetskim rezervatom biosfere (UNESCO 1978). Tu se nalaze mnogi lokaliteti biljnih endema i relikata, Velebitski botanički vrt, planinski biseri – Hajdučki i Rožanski kukovi te Vaganski vrh (1.758 m n.v.), Lukina jama duboka 1.392 m, mnoge skijaške staze i posebno čuvena planinarska ("Premužićeve") staza, duga 100 km, a žičara do Strmine ne funkcioniše već 25 godina. Uprava parka prirode provodi zakonski predviđene mjere zaštite biljnih i životinjskih vrsta prema godišnjim programima zaštite, održavanja, očuvanja, promicanja i korištenja zaštićenih dijelova prirode, prema planu razvoja i prostornom planu koji je u izradi te prema pravilniku o unutrašnjem redu parka prirode. U njemu su dopuštene sve djelatnosti koje ne ugrožavaju slobodan razvoj prirodnih cjelina.

Državno financiranje funkcija parka prirode nije dovoljno pa bi uprava parka trebala razvijati razne gospodarske djelatnosti, posebno turizam, koji nisu u suprotnosti s režimom zaštite.

Nedavno je sjeverozapadni dio Velebita proglašen nacionalnim parkom Sjeverni Velebit koji je obuhvatio visinske dijelove te planine na površini od 109 km², sa sjedištem u Krasnu. Osnovna mu je zadaća posebno zaštititi jedinstvenu floru i faunu i ukupni ekosustav toga područja.

3.1.4. Ribarstvo

Ribarstvo je nedovoljno razvijena djelatnost priobalnog dijela grada Senja koje zbog ograničavanja ulova u Velebitskom kanalu i dosta vjetrovita i hirovita vremena

nije uhvatilo dublje korijene. Ranije se ribolovom bavilo oko 125 privatnih ribara, najviše u Lukovu Otočkom, a nije bilo organizirano ni jedno ribolovno poduzeće ili zadruga. Ukupni ulov ribe kretao se u količini od 25-35 t, većinom srdela i papalina. Ribolov se obavljao sa 120 ribarskih čamaca i jednim većim brodom, s oko 300 mreža stajaćica i 16 mreža potegača.

S razvojem industrije i turizma posljednja tri desetljeća, povećala se potražnja za ribom, što je potaklo dalji razvoj ribarstva. Tako se 2001. gospodarskim ribolovom bavilo 26 ribara – obrtnika sa 26 brodica i malim ribolovom za vlastite potrebe 126 građana sa 126 brodica, a znatno se razvio i rekreacijski športski ribolov za koji je dobilo dozvolu 276 osoba. Povećao se broj ribarskih mreža pa je 2001. bilo jednostrukih mreža stajaćica 31.430, trostrukih mreža stajaćica 7.860 i mreža potegača 4; uz to je bilo 6.513 vrša i to najviše za škampe. Ukupan ulov iznosio je 24.8 t, od toga najviše škampa (28,5%), plavica i bijele ribe (47,8%), te hobotnica i liganja (23,7%). Razvedenost morske obale i čistoća morske vode pridonijeli su porastu športskog ribolova koji je postao privlačan faktor rekreacije stanovnika i turista.

U budućem razdoblju nema povoljnih izgleda za veći razvoj gospodarskog ribolova zbog znatne izlovljenosti ribe u Velebitskom kanalu. Isto vrijedi i za športski ribolov. Stalan porast potražnje za ribom sve više nameće potrebu za organiziranjem marikulture za koju postoje povoljni uvjeti u mnogim uvalama priobalnog podgorskog područja. Prostornim planom trebalo bi utvrditi podesne uvale za lokacije marikulturnog uzgoja ribe. No za takvu djelatnost potreban je inicijalni kapital za investicije, stručni kadar za uzgoj ribe, organiziranje njenog plasmana na tržište i poštivanje normi zaštite morskog okoliša. Računa se da bi se markulturni uzgoj mogao povećati na 30-50 t ribe. Nedavno je dodijeljena koncesija za uzgoj pastrva norveškoj tvrtki Karlsen riba u uvali Dumboka kod Žrnovnice i u uvali Burnjača kod Jablanca, ali je uzgoj odgođen zbog neuspjelog pokusa u Lukovu Šugarju kod Karlobaga.

Navedeni umjereni porast uloga i uzgoja ribe omogućit će porast bruto domaćeg proizvoda (od 4,6 mln kn 2001. na 6,3 odnosno 8,6 mln 2015.) porast investicija za obnovu ribolovnih sredstava i gradnju marikulturnih objekata na 14, odnosno 20 mln kn i uz neznatan porast zaposlenih.

Unapređenje ribarstva poticat će se državnim pomoćima, povlaštenim kreditima i olakšicama pri nabavi ribolovnih sredstava i repromaterijala, mjerama za poboljšanje otkupa i trgovine ribom te selekcioniranim mjerama zaštite ribljeg fonda, a i zaštite morskog okoliša.

3.2. Sekundarni sektor

Sekundarni sektor gospodarstva, koji obuhvaća: vađenje mineralnih sirovina, prerađivačku industriju, opskrbu električnom energijom, plinom i vodom i građevinarstvo, znatno se bio razvio u prijašnjem razdoblju industrijalizacije, ali je osamo-

staljenjem Hrvatske, zbog ratnih prilika i započetog procesa tranzicije, zapao u velike poslovne teškoće i izrazitu krizu. Većim korištenjem raspoloživih prirodnih resursa (poljoprivredno zemljište, šume, vode i more), privlačenjem investicijskog kapitala i aktiviranjem lokalnog poduzetničkog duha taj sektor bi se u budućnosti mogao i trebao ponovno znatno razviti, jer omogućuje porast bruto domaćeg proizvoda, zaposlenosti i izvoza, a i propulzivno utječe na razvitak svih ostalih gospodarskih i društvenih djelatnosti.

Vađenje mineralnih sirovina nije razvijeno zbog oskudnog i nedovoljnog rudnog bogatstva. Krševiti karakter i planinskog i priobalnog dijela područja grada Senja indicira da postoje velike količine građevinskog i manje ukrasnog kamena koji se mogao koristiti za građevinske potrebe, no njihove zalihe treba bolje istražiti i na većim ležištima otvoriti do dva kamenoloma - jedan za vađenje ukrasnog kamena i drugi za vađenje i eksploataciju građevinskog kamena na potezu Vratnik–Alan. Uz to, može se osnovati više manjih obrtničkih pogona za proizvodnju građevinskog materijala od kamena i drva. Povećanje potražnje za tim materijalom u vezi sa stanogradnjom, komunalnim objektima i lokalnim cestama upućuje na veće iskorištavanje kamena kojeg ima u obilju. Međutim, veći problem je u tome što je veći dio tih sirovina smješten na području nacionalnog parka.

3.2.1. Prerađivačka industrija

U razdoblju industrijalizacije poslije II. svjetskog rata razvilo se u Senju nekoliko industrijskih poduzeća koja su zapošljavala veći broj radnika i najviše sudjelovala u izvozu bivše općine Senj. No poslije oslobođenja Hrvatske, uslijed ratnih prilika i procesa tranzicije, ona su zapala u krizu. Pretvorbom i privatizacijom tih poduzeća obujam proizvodnje i broj zaposlenih znatno se smanjio.

U *drvnoj industriji* najveće poduzeće Drvno-industrijsko poduzeće Senj ušlo je u stečaj. Pilana u Krasnu i skladište rezane građe u Sv. Jurju prešli su u privatno vlasništvo pa su nastavili radom sa smanjenim kapacitetom koji 2002. iznosi oko 20.000 m³ bukvine i jelovine. Veći dio oblovine se izvozi a preostali dio se dorađuje u elemente u doradnoj pilani u Sv. Jurju (oko 3.500 m³ bukovih elemenata). Pilana danas zapošljava 33 radnika (ranije 80-90), vrijednost dugotrajne imovine iznosi oko 1.500.000 EUR-a, a investicije su se odnosile na dvije sušare. Nepovoljne cijene građe i elemenata otežavaju dalja ulaganja. Poslovanje pilane koče pomanjkanje vodovoda u Krasnu i slaba cesta do Otočca. U Krasnu postoji još jedna manja privatna pilana koja radi za lokalne potrebe.

U daljem razvoju obje bi se pilane trebale modernizirati nabavom novih strojeva, povećati obujam proizvodnje oblovine i rezane građe te se orijentirati i na finalizaciju gotovih proizvoda (namještaj, građevna stolarija, galanterija, suveniri i sl.) prema zahtjevima domaće i inozemne potražnje. Potrebno je sniziti proizvodne troškove

boljom organizacijom, podizanjem stručnosti radnika i smanjenjem otpadaka. Poboljšanjem kvalitete i sniženjem troškova postići će se potrebna razina konkurentnosti, što će olakšati plasman na inozemna tržišta.

Modernizacijom proizvodne opreme pilana i proširenjem njihove proizvodnje te usmjeravanjem na proizvodnju finalnih proizvoda od drva nastavlja se tradicionalna eksploatacija šuma kao prirodnog resursa, pa će se 2015. povećati bruto domaći proizvod na oko 15 mln kn i broj zaposlenih na oko 100 radnika, ali će se morati uložiti u investicije u periodu 2003-2015. – 10-15 mln kn.

Metalna industrija obuhvaća tvrtku “Metalna oprema” d.d. Senj i dva obrtnika – jedan za bravariju i drugi za tokarenje.

Poduzeće Metalna oprema osnovano je 1976. kao proizvodna jedinica u sastavu brodogradilišta “3.maj” Rijeka za izradu TIBO kućica, ali se kasnije okrenulo i na proizvodnju jednostavnijih vrsta metalne brodarske opreme (vrata, temelji strojeva, brodarski jarboli, hidrofori, kranovi dizalica, vodilice kontejnera, zavarena armatura, grotlašca, brtve, skale, tankovi i sl.). Brodogradilište je izravno upravljalo poslovima svoje jedinice, vodilo njenu komercijalu i računovodstvo. Godišnja proizvodnja dostizala je oko 2.000 t metalnih uređaja a zapošljavala je 215 radnika.

Brodogradilište je zbog prezaduženosti predalo tu jedinicu Riječkoj banci Rijeka, koja je mijenjala dionice hotelskog poduzeća “Jadran” Crikvenica, a onda je prešla u vlasništvo Države agencije za sanaciju banaka (DABA) i na upravljanje Hrvatskog fonda za privatizaciju. Taj Fond 50% dionica pouzeća izložio je prodaji na burzi u vrijednosti od 550.000 kn, koje je kupilo samo poduzeće. Kako poduzeće nije bilo obuhvaćeno sanacijom brodogradilišta, na njega je otpao alikvotni dio njegovih dugova s kamatama u iznosu od 15 mln kuna. Poduzeće nije moglo taj dug otplatiti iz vlastitih prihoda, pa im je blokiran žiro račun, zbog čega mu je poslovanje znatno otežano.

Poduzeće je iskoristilo mogućnost koju pruža Zakon o nagodbi za međusobne obveze, pa je uputilo prijedlog Ministarstvu financija da im otpiše 5 mln kn i produži rok otplate preostalog duga. Pozitivnim rješenjem tog prijedloga moći će deblokirati svoj žiro račun i nastaviti normalno poslovanje. To će omogućiti privatizaciju preostalog dijela od 50% dionica u državnom vlasništvu.

Osamostaljenjem od brodogradilišta izvršena je pretvorba proizvodne jedinice u dioničko društvo. Ono je nastavilo s ranijom proizvodnjom i proširilo asortiman prema zahtjevima tržišta, uspostavilo vlastitu unutrašnju organizaciju (projektiranje, komercijala, računovodstvo), angažiralo potreban broj inženjera i ekonomista te se prepustilo rizicima tržišnog poslovanja.

Poduzeće raspolaže velikom proizvodnom halom, zastarjelim strojnim parkom i potrebnim komunalnim uređajima, a ima još i dosta prostora za dalje širenje. Zaposleno je 2001. godine 117 radnika, uključivo 10 inženjera i ekonomista.

Proizvodni program poduzeća znatno je širok, proizvodnja ima obrtnički karakter i radi za širok krug poduzeća, uglavnom prema individualnim narudžbama.

Glavni naručitelji su : Bechtel, Tvornica cementa Koromačno, brodogradilište Split i Uljanik i dr. Svaštarska proizvodnja otežava mu postizavanje veće profitabilnosti.

U narednom razdoblju poduzeće bi se trebalo orijentirati na specijaliziranu proizvodnju opreme za sva brodogradilišta u zemlji prema podjeli rada u sklopu projekta Hrvatske gospodarske komore o razvoju industrije opreme za hrvatsku brodogradnju. U tu svrhu trebalo bi nabaviti novu strojnu opremu s primjenom automatike, poboljšati kvalifikacijsku strukturu radne snage, sniziti proizvodne troškove i povećati konkurentnost u kvaliteti i cijeni i dio proizvoda plasirati na inozemno tržište. Slično bi trebalo postupiti i u slučaju orijentacije na neki drugi proizvodni program.

Investicije u novu opremu kretale bi se oko 20-30 mln kn, broj zaposlenih mogao bi se povećati na 150-200 radnika, pa bi se bruto domaći proizvod mogao 2015. povećati na 20-25 mln kn.

Proizvodnja hrane i pića jedna je od najperspektivnijih industrijskih grana područja grada Senja koja raspolaže širokom sirovinskom bazom u biljnoj i stočarskoj proizvodnji, u šumarstvu, lovu i ribolovu. Velika potražnja za ekološki čistom i zdravom hranom u zemlji i razvijenom svijetu, koja će u narednom razdoblju i dalje rasti, osigurat će mogućnost plasmana većih količina zdrave hrane. Početna jezgra prehrambene industrije već je formirana u dva manja progona – Sirana “Runolist” Krasno i “Degenija” proizvodnja krasnarske rakije Krasno, te u četiri obrtnička prerađivačka pogona (klaonica, pekara, prerada voća i povrća te proizvodnja alkoholnih pića).

Privatna sirana “Runolist” Krasno proizvodi ovčji i kravlji sir. Dnevni utrošak mlijeka iznosi od svibnja do rujna 1.500 l a zimi oko 1.100 l. Mlijeko se dobiva iz Krasna (samo 200 l), Kutereva, Švice i drugih sela. Staračka domaćinstva uzgajaju samo manji broj ovaca i krava, koristi se voda kišnica iz šterni, jer nema vodovoda, a zbog ručne mužnje ovaca mlijeko sadrži dosta bakterija. Zbog nedovoljne količine mlijeka sirana je počela uvoditi sustav kooperacije nabavivši 6 junica kooperantima u Krasnom.

Od 12-13 l ovčjeg mlijeka dobiva se, poslije jednomjesečnog sušenja, ovčji sir od 1,5 kg, a od 20 l kravljeg mlijeka, poslije sušenja, kravlji sir težak 1,7-1,8 kg. Obje vrste sira vrlo su ukusne, ulaze u kategoriju zdrave hrane i sve se lako prodaju na tržištu uz prosječnu cijenu od 64 kn.

U daljem razvoju gradit će se nova mljekara koja će imati tri puta veći kapacitet proizvodnje sira uz investicije od 250.000 EUR-a na susjednom, novom prostoru. Ta investicija obuhvaća gradnju nove dvije zgrade i na nabavu dodatne moderne opreme. Povećani kapacitet zahtijeva proširenje sirovinske baze i dalji razvoj kooperacije. Krasno će dobiti pitku vodu nakon skore izgradnje vodovoda od Otočca. Uvođenjem stočnih farmi uz globalno povećanje broja krava i ovaca te primjenu aparata za mužnju povećat će se količina kvalitetnog mlijeka. Proizvedeni sir plasirat će se na domaćem i dio na inozemnom tržištu, a i povećat će se broj zaposlenih u otkupu mlijeka i u proizvodnji sira.

Manji pogon "Degenija" (proizvodnja krasnarske rakije) u Krasnom proizvodi 40.000 boca rakije travarice od vina i otkupljenih ljekovitih trava. Travarica se plasira na hrvatskom tržištu, no postoje mogućnosti i izvoza. Na travaricu se plaća visoka trošarina i porezi.

Predviđa se gradnja većeg pogona za proizvodnju travarice koja bi mogla proizvoditi 3-4 mln boca. Oko 2 mln boca moglo bi se izvesti u Italiju, Švicarsku i Austriju, a ostatak plasirati na domaćem tržištu. Za to je potrebno osigurati investicijska sredstva, organizirati skupljanje ljekovitih trava kojih u planinskom području ima u obilju, a i privući potrebnu radnu snagu.

Većom orijentacijom na preradu postojećih prirodnih resursa trebalo bi stimulirati podizanje manjih obiteljskih i obrtničkih pogona za proizvodnju sira, maslaca, jogurta, skute i drugih mliječnih proizvoda, pogona za izradu domaćih voćnih sokova, za ekstrakciju esenci iz ljekovitih trava, pogona za izradu kobasica, krvavica, osušenog svinjskog i ovčjeg mesa, za proizvodnju rakije travarice, za preradu šumskih proizvoda u prehrambene svrhe i sl. Postupnim uhadavanjem takvih pogona otvara se mogućnost masovne proizvodnje zdrave hrane i raznih domaćih specijaliteta, čime će se moći obogatiti turistička ponuda grada Senja, povećati plasman na domaćem i inozemnom tržištu i tako valorizirati i više komercijalizirati prirodni potencijali čitavog područja.

Industrija tekstilnih proizvoda sastoji se od tvornice trikotaže "Neda" Senj i jednog obrtnika koji proizvodi rublje.

Tvornica "Neda" je zbog poslovnih teškoća pala pod stečaj pa je konačno privatizirana, smanjila obujam proizvodnje i broj radnika. U modernizaciju njene opreme uloženo je oko 1 mln EUR-a, njen je proizvodni program prilagođen zahtjevima tržišta i 2002. zapošljava 65 radnika. U narednom razdoblju poboljšat će se kvaliteta proizvoda, kvalifikacijski sastav radne snage i povećati izvoz.

Građevinska industrija slabo je razvijena, postoji manji privatni kamenolom Strabag u Gornjoj Kladi ali će porast potražnje za građevinskim materijalom omogućiti gradnju manjih pogona za iskorištavanje građevinskog i ukrasnog kamena, vapna i raznih granulata. Vode se pregovori za gradnju tvornice fasadne žbuke u priobalnom pojasu (južno od Sv. Jurja) koja bi mogla zaposliti 300-400 radnika. Kako bi lokacija trebala biti na području parka prirode "Velebit", režim zaštite okoliša vjerojatno neće dopustiti površinski iskop kamena. Zbog toga bi bila podesnija lokacija izvan područja parka prirode i to na području između Alana, Vratnika i Krivog Puta, ali i tamo uz poštivanje ekoloških kriterija. Osim toga mogao bi se eksploatirati kameni agregat u Senjskoj Dragi i uz cestu Senj-Vratnik koji je upotrijebiv za izradu asfaltne mase.

U grafičkoj industriji postoji Jadranska tiskara Senj, koja je proizvodila oko 300 t običnih tiskanica i obrazaca sa 40 radnika, ali je nedavno došla u stečaj, pa bi trebalo promjenom proizvodnog programa i ustupanjem na upravljanje katoličkoj župi te otpisom dugova prema državi omogućiti njeno dalje poslovanje radi održavanja tiskarske tradicije u gradu Senju. Veće zapošljavanje tiskare može se riješiti preuzimanjem poslova tiskara u Rijeci pa i u Zagrebu ili Zadru.

Djelomičnom revitalizacijom neki industrijskih pogona i osnivanjem novih pogona u drvnoj, prehrambenoj i građevinskoj industriji mogla bi se znatno povećati proizvodnja prerađivačke industrije, broj zaposlenih i izvoz. Stoga se predviđa povećanje bruto domaćeg proizvoda, koji bi 2015. godine mogao dostići 33-43 mln kn, uz ukupne investicije od 58,3, odnosno 83,6 mln kn, dok bi se broj zaposlenih mogao povećati na 270, odnosno 325 osoba.

3.2.2. Opskrba električnom energijom, plinom i vodom

Ova djelatnost obuhvaća HE Senj, elektrodistributivnu mrežu i vodoopskrbni sustav.

HE Senj sastoji se od tri turbine s po 98.500 KS i 5 transformatora i sa svojom godišnjom proizvodnjom od oko 1 mln kWh električne energije daje znatan doprinos energetskom sustavu Hrvatske. Dijelom svoje proizvodnje ona zadovoljava potrebe područja grada Senja za električnom energijom, no za vrijeme ljetnih mjeseci u vršnim opterećenjima često se dešavaju redukcije struje, što nepovoljno utječe na ljetni turizam. Unatoč redovnom godišnjem održavanju postrojenja, ono je već istrošeno pa bi u narednom razdoblju trebalo provesti njegovu temeljitu rekonstrukciju. Ranije se predviđala i izgradnja druge hidroelektrane (Senj II), ali se kasnije od toga odustalo. Postojeći kapaciteti hidroelektrane zadovoljavat će i buduće potrebe grada za električnom energijom.

Elektrodistributivna mreža napaja se električnom energijom iz trafostanica 35/10 kV Senj, Jurjevo i Biluća, ali će trebati povećati sigurnost tih stanica rekonstrukcijom TS 35/10 kV Senj i prelaza TS Jurjevo na napon od 35/20 kV. Ujedno je potrebno obnoviti najveći dio distributivne mreže na čitavom području grada Senja.

U javnom sektoru i posebno u prometu koriste se naftni derivati a u seoskim domaćinstvima koristi se ogrijevno drvo za grijanja stanova. I drvena industrija u Krasnom koristi kao energent drvenu masu. No, područje grada raspolaže i znatnim izvorima obnovljivih energija, ali se oni do sada nisu iskorištavali (osim drva).

U budućem razvoju energetike potrebno je povećati energetsku učinkovitost, smanjiti potrošnju ogrijevnog drva, obnoviti elektrodistributivnu mrežu i posebno poboljšati javnu rasvjetu u Senju, Krasnom i ostalim većim naseljima. Konačno, trebalo bi što prije stvoriti uvjete za iskorištavanje obnovljivih izvora energije i to prije svega biomase od otpada drvne industrije, šumarstva i poljoprivrede, u priobalnom području sunčeve energije za autokampove i hotele i konačno energije vjetra u vjetroelektranama na području Senj-Vratnik gdje se zimi pojavljuje jaka bura koja prodire kroz prijevoj Vratnika do Senjske Drage i Senja. Ukupna godišnja energija vjetra na visini od 100 m iznad tla u Senju procijenjena je na 8.000 kWh/m².

U prometu će se i dalje koristiti naftni derivati. Opskrba zemnim plinom moći će se uvesti kada se izgrade plinovodi u pravcu priobalnih područja srednjeg i južnog

Jadrana, poslije 2010. godine. Pri korištenju obnovljivih izvora biomase treba se poslužiti iskustvima Austrije i Mađarske, a za korištenje vjetra iskustvima Danske. Za financiranje tih projekata treba se uključiti u međunarodne pilot programe i pronaći zainteresirane partnere voljne investirati u te projekte.

Opskrbu vodom treba znatno proširiti i poboljšati izgradnjom vodovoda od Otočca do Krasna, daljom gradnjom vodovodne mreže u priobalnim naseljima, zatim gradnjom vodovoda Donja Klada-Starigrad-Prizna, te u naseljima Planikovac i Šegote. Za tu gradnju potrebna su velika sredstva koja će se osigurati iz gradskog proračuna, a dijelom iz sredstava Hrvatskih voda i banaka.

Povećanje proizvodnje električne i toplinske energije i opskrbe vodom omogućit će porast bruto domaćeg proizvoda na iznos od oko 93 na 109 do 114,5 mln kn u 2015. i manjeg broja zaposlenih, uz znatne investicije (190, odnosno 250 mln kn).

3.2.3. Građevinarstvo

Poslije osamostaljenja Hrvatske došlo je do zastoja u građevinarstvu, ali je posljednjih godina počelo oživljavanje gradnje privatnih stambenih zgrada i rekonstrukcija postojećih, što je aktiviralo kapacitete građevinskih obrta. U Senju je 2001. djelovalo 20 obrtnika u obavljanju građevinskih usluga, 10 obrtnika koji obavljaju instalacijske radove i tri obrtnika u drvnoj stolariji. Veće radove i dalje obavljaju vanjska poduzeća.

Na području Senjskog Bila, Podgorja i senjskog zaleđa očuvani su tradicionalni oblici stare pučke arhitekture u manjim naseljima dok se nove zgrade grade u armiranom betonu ili opeci u standardnom stilu. Da bi se očuvao vlastiti identitet, novogradnje bi trebale više poštivati elemente graditeljske baštine.

Dalji razvoj građevinarstva zavisit će od investicijskog oživljavanja i potreba gradnje stambenih, komunalnih, turističkih i drugih objekata te gradnje cestovne infrastrukture. Domaći građevinski obrti i dalje će obavljati sitniju izgradnju, održavanje i popravke postojećih objekata, dok će veće radove preuzimati vanjska građevinska poduzeća. Modernizacijom opreme i stručnim usavršavanjem radnika poboljšat će se i kvaliteta građevinskih usluga, povećati ušteda materijala i učinkovitost gradnje.

3.3. Tercijarni sektor

U tercijarni sektor uključene su djelatnosti trgovine, turizma, prometa, financijskog posredovanja i poslovanja nekretninama. U Senju su se najviše razvile prve tri djelatnosti.

3.3.1. Trgovina

Trgovina je osobito važna za opskrbu stanovništva, turizma i ostalog gospodarstva. Ona se u Senju sporo razvijala, a danas raspolaže s oko 50 prodavaonica na malo, od kojih je većina u gradu Senju. Ona je smještena u neprikladnim prostorijama, nedovoljno je opremljena, a i asortiman joj je dosta uzak. Cijene na malo znatno su visoke, veće nego u drugim priobalnim gradovima i općinama.

Područje grada Senja vrlo je prostrano, s relativnim malim brojem stanovnika i vrlo raštrkanim malim naseljima. Gospodarski subjekti zapali su u velike teškoće, industrija je znatno smanjila proizvodnju, a i kupovna snaga stanovništva prilično je niska. Veleprodajni lanci s drugih područja konkuriraju domicilnoj trgovini, a posredna trgovina koju je Senj obavljao u 19. stoljeću sa širim zaleđem gotovo je sasvim nestala s modernim razvojem Rijeke i njene luke. No, u turističkoj sezoni, kada se povećava turistički promet, povećava se i potražnja za trgovačkim robama.

Nositelji trgovine su dva trgovačka društva: "Primorje" d.d. i "Kapljica" d.o.o., te veći broj privatnih trgovaca.

"Primorje" Senj je privatizirano trgovačko društvo za unutrašnju trgovinu na veliko i na malo, u kojem su tri osobe vlasnici 79% dioničkog kapitala, dok ostatak imaju u vlasništvu mali dioničari. Poduzeće ima 30 prodavaonica na malo i jedno veće, natkriveno i dobro opremljeno skladište, vlastiti vozni park i oko 80 zaposlenih.

Poduzeće "Kapljica" Senj bavi se unutrašnjom i vanjskom trgovinom, u privatnom je vlasništvu, zapošljava 75 radnika i raspolaže s manjim brojem prodavaonica na malo.

Oba poduzeća zapošljavaju oko 150 radnika i raspolažu zatvorenim prostorom za maloprodaju od 2.200 m² i za veleprodaju 3.000 m² te otvorenim prostorom od 2.000 m².

Prodajom na malo bave se još 33 privatna trgovca - obrtnika, a trgovinom na veliko 4 privatna trgovca. U većini prodavaonica prodaju se prehrambeni proizvodi i mješovita roba, a samo manji broj trgovaca naprehrambenu i posebno tehničku robu i razne materijale. Konačno, trgovinu obavlja i znatan broj prodavaonica većih trgovačkih društava sa sjedištem u Rijeci i drugim središtima zemlje.

Proširenjem trgovačke mreže i robnog asortimana došlo je do modernizacije dijela te mreže, uvedeno je 6 samoposluga i jedan diskont, otvorene su neke prodavaonice u manjim mjestima, posebno priobalnim, ali je veći dio malih naselja ostao nepokriven trgovačkom mrežom. Osim trgovine, u gradu Senju djeluje još šest automehaničarskih radionica i dvije benzinske postaje.

U daljem razvoju trgovine ne može se očekivati veći razvoj i znatnije proširenje trgovačke mreže zbog relativno uskog lokalnog tržišta, no zato je potrebno podići kvalitativnu razinu prodaje, nabaviti moderniju opremu, proširiti asortiman roba na bijelu tehniku, kućne potrepštine, keramiku, turističke suvenire, domaće proizvode zdrave hrane (sir, gljive, sokove, suhu ovčetinu i sl.) za potrebe stanovništva i turista,

povećati stručnu razinu prodavača, skladištara i nabavljača, osigurati bolju opskrbu malih i raštrkanih naselja ambulantnom prodajom. Poduzeća "Primorje" predviđa otvaranje većeg marketa na pripremljenom prostoru površine 800 m² uz investicije od 75.000 EUR-a.

Konačno, Senj se ubraja u gradove Ličko-senjske županije s najvećom vanjskom trgovinom, pa se očekuje da će se nakon ozdravljenja drvne, tekstilne i metalne industrije povećati izvoz drva i drvnih proizvoda, trikotaže i brodske opreme, a postoji mogućnost i povećanja izvoza zdrave hrane.

Povećanjem trgovačkog prometa ostvarit će se porast bruto domaćeg proizvoda trgovine na 30-37 mln kn 2015. uz investicije od 42, odnosno 60,8 mln kn i uz blagi porast današnjeg broja zaposlenih.

3.3.2. Turizam i ugostiteljstvo (hoteli i restorani)

Područje grada Senja ima relativno povoljne uvjete za razvoj turizma: oko 70 km čiste morske obale, vrlo privlačne predjele planinskih ljepota sjevernog dijela Velebita, dulje zadržavanje snijega, obilje krupne i pernate divljači, mnogo izletništa i zdrave prirodne hrane. To je omogućilo da se u eri turistifikacije Hrvatske poslije 1960. u prošlom stoljeću izgradi nekoliko hotela, apartmanskih naselja i kampova i da se znatan broj privatnih domaćinstava pripremi za iznajmljivanje soba gostima. Proglašenjem planine Velebit parkom prirode (1981), međunarodnim rezervatom prirode i vršnog pojasa planinskog niza nacionalnim parkom "Sjeverni Velebit" još više se povećala turistička privlačnost navedenih područja, ali je i naglašena potreba njihove ekološke zaštite.

Smješajni kapaciteti grada Senja obuhvaćali su 1989. godine 6.945 postelje, od toga 546 postelja u osnovnim, 5.878 u komplementarnim kapacitetima i 521 pomoćna postelja. U ugostiteljstvu je postojalo 70 poslovnih jedinica. Najveći turistički promet ostvaren je 1988. kada je broj turista dostigao brojku od 55.700 i broj noćenja 215.000 s prosječnim boravkom od 3,8 dana. U ugostiteljstvu je bilo ostvaren značajan promet piva, vina, rakije i drugih alkoholnih pića, voćnih sokova, mineralne vode i ostalih napitaka.

U prošlom desetljeću zbog ratnih prilika i procesa tranzicije došlo je do velikog zastoja u razvoju turizma, ali je posljednjih nekoliko godina turizam ponovno oživio. U međuvremenu je provedena pretvorba i privatizacija većine hotelskih objekata. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, na području Senja 2001. bilo je 6.011 postelja, od toga 867 ili 14,4 % u osnovnim kapacitetima (hoteli, moteli, hotelska i apartmanska naselja i pansioni), zatim 5.144 ili 85,6% u komplementarnim kapacitetima (odmarališta 7 postelja, kampovi 640, kućanstva 4.440 i ostalo 57 postelja). Hotelski kapaciteti obuhvaćaju hotele: Nehaj u Senju sa 96 postelja, Art u Senju sa 57 i Ablana u Jablancu sa 48 postelja; tome treba dodati novoizgrađeni hotel Krasno sa 60 postelja.

Turistički promet ostvaren 2000. i 2001. (podaci Državnog zavoda za statistiku) bio je ovakav:

	2000.	2001.
Ukupni broj turista	24.130	27.505
Od toga broj stranih turista	21.270	25.313
Ukupan broj noćenja	98.300	115.994
Od toga strana noćenja	93.250	110.032
Prosječan boravak turista	4,1	4,2

U Senj najviše dolaze talijanski, njemački, slovenski, poljski, češki i mađarski turisti. Prosječno zadržavanje gostiju je nešto više od 4 dana (agencijski gosti ostaju 5 dana, a individualni manje od 4 dana). Udio domaćih turista manji je od 10%. Prevladava priobalni turizam, dok je planinski relativno mali. No, ukupni turistički promet ipak se još kreće na razini od 50% prometa od 1988. To znači da su negativne promjene i strukturni nedostaci senjskog turizma tako jaki da se u kratkom roku nisu mogli prevladati.

Prednosti tog turizma su čisto more, zdrav zrak i raznovrsna prehrana, raznovrsnost kapaciteta uz nedovoljan udio hotelskog smještaja, bogat kulturno-zabavni život i športske priredbe i vjerske proslave (glazbeno ljeto, smotra klapa, nogometni turniri, jedriličarska regata i daleko poznat Senjski ljetni karneval), aktivan rad Turističke zajednice, dobra reklama. No, postoje i mnogi nedostaci koji se sporo otklanjaju: nedostaje parkirališni prostor, prometne su gužve u Senju i trajektnim lukama Jablanac i Prizna, lokalne ceste prema podgorskim turističkim mjestima (Stari grad i Klada) nisu asfaltirane, ima više legalnih i divljnih odlagališta smeća, u turističkim mjestima nedostaju javni nužnici, a i plaže još nisu dovoljno uređene i čiste. Konačno, turističko-ugostiteljske usluge još nisu dovoljno kvalitetne, ponuda je jednolična, turistička promocija nedovoljna, a cijene ponude dosta su visoke.

Turistička nadgradnja posljednjih 10 godina znatno se razvila. Turistička zajednica grada Senja, osnovana 1992. ima svoje urede u Stinici i Kladi, a i vlastiti informatički centar s potrebnom informatičkom opremom, pa je znatno razvila svoju djelatnost. Postoji i turističko društvo Zavižan u Sv. Jurju i više privatnih turističkih agencija koje organiziraju iznajmljivanje privatnih soba. Često se prezentiraju turističke prednosti u srednjoeuropskim gradovima prijateljima Senja.

Turistička mjesta u Podgorju dosta su u ljetnoj sezoni urbanistički zagušena: nedostaju slobodni prostori, parkovi, trgovi, drvoredi, cvijetnjaci, šetnice, ugostiteljske usluge nisu dovoljne, a u privatnom smještaju boravak gostiju je uglavnom jednoličan.

U planinskim mjestima nisu stvoreni opći i infrastrukturni uvjeti za razvoj planinskog i rekreativnog turizma. Krasno je najveće naselje na Velebitu na 800 m n.v. koje leži među šumovitim velebitskim gorjem, usred Krasnog polja, s više

razbacanih zaselaka smještenih na rubovima tog polja, a blizu njega je svetište Majke Božje od Krasna. Na blagdan Velike Gospe (15. kolovoza) svake godine održava se velika proslava na koju dolaze vjernici iz bliže i dalje okolice. Nedavnom izgradnjom hotela Krasno moći će se privući velik broj hodočasnika tijekom čitave godine i tako razviti vjerski turizam. U Vratniku se nalazi veći motel, a u Alanu, Krivom Putu, Sv. Križu, Senjskoj Dragi, Melnicama i Bunici postoje mogućnosti za razvoj eko-turizma, ali bi za to trebalo stvoriti receptivne i infrastrukturne uvjete. Konačno, u lovištima Velebita moguće je više razvijati lovni turizam za koji pokazuju poseban interes Talijani i Austrijanci, a i prirodni ekosustavi Velebita privlače sve veći broj znanstvenika.

U daljem razvoju turizma potrebno je daleko više i kvalitetnije iskoristiti prirodne uvjete grada Senja i Velebita za razvoj komercijalnog turizma. Planinski, rekreativni, lovni i znanstveni turizam moći će više valorizirati prirodne ljepote i bogatstvo Velebita, priobalni turizam valorizirat će dugu morsku obalu, s čistim morem i mnogim lijepim uvalama Prigorja, i to zdravstveni turizam zbog pogodnih zračnih struja i ljekovitosti mora i primorske vegetacije, te nautički turizam u podesnim uvalama, sa športskim ribolovom i podvodnim športovima, zbog njihove zaštićenosti i bogatstva ribe i druge faune i podmorske vegetacije i konačno agrarni (eko) i vjerski turizam za zainteresirane goste. Svaki od tih oblika turizma zahtijeva posebne programe, odgovarajuću infrastrukturu i smještajne kapacitete, kompetentne nositelje i prilagođenu organizaciju rada.

Osnovni ciljevi koje u svakom od tih oblika turizma treba postići su ovi:

- 1) pružanje standardne kvalitetne usluge koja bi se trebala izraziti u paketu raznovrsne ponude sa svim pripadajućim sadržajima (smještaj, prehrana, opskrba, izleti, zabava i doživljaji),
- 2) prilagođavanje asortimana, kvalitete i cijena usluga obliku turizma i strukturi turista,
- 3) izgraditi nedostajuće, odnosno proširiti postojeće smještajne i infrastrukturne objekte radi stalnog povećanja turističkog prometa i
- 4) iskoristiti sve državne i županijske oblike stimulacije malog i srednjeg poduzetništva u poljoprivredi, turizmu i brdsko-planinskim područjima i pružati potrebnu stručnu, financijsku, prostornu i drugu podršku gradskog poglavarstva i vijeća grada Senja u razvitku navedenih oblika turizma.

Za izgradnju novih smještajnih kapaciteta (hotela, motela, pansiona i apartmana) postoje podesni prostori u Senju, Sv. Jurju, Lukovu, Kladi, Starigradu, Prizni j Jablancu, za autokampove u Bunici, Sv. Jeleni i Stinici, a za marine i turističke priveze u lučicama Sv. Jurja, Jablanca, Klade i Lukova.

U ostvarenju tih ciljeva trebalo bi do 2015. godine povećati ukupne smještajne kapacitete za 2.050 do 3.350 postelja (od čega 230 do 530 u osnovnim kapacitetima i 1.820 do 2.820 u komplementarnim) uz povećanje od 33 do 55% i ukupni turistički promet, izgraditi veći hotel u gradu Senju, dovršiti izgradnju osnovnih komunalnih

objekata u svim izrazito turističkim mjestima, pronaći zainteresirane privatne domaće i strane investitore za ulaganja u komercijalne objekte te javne (državne i županijske) ustanove i fondove za ulaganja u infrastrukturne i ekološke objekte od općeg interesa te osobiti preko odgovarajućih škola i stručnih prekvalifikacija potreban stručni i upravljački kadar koji će moći preuzeti odgovornost za razvitak predviđenih oblika turizma.

Ostvarenjem takve koncepcije očekuje se porast bruto domaćeg proizvoda do 2015. na iznos od 45,3, odnosno 79,5 mln kn i broj zaposlenih na 400, odnosno 550 djelatnika, ali će istodobno trebati uložiti 133, odnosno 220 mln kn u smještajne kapacitete i komunalne objekte.

3.3.3. Prijevoz, skladištenje i veze

Područje grada Senja povezano je sa svojim bližim i daljim zaleđem osnovnim cestovnim i pomorskim prometom. Jadranska cesta prolazi kroz grad Senj, a od Senja preko Vratnika (698 m n.v.), Otočca i Plitvičkih jezera cesta za Karlovac i Zagreb. Nova autocesta Zagreb-Split proći će 15 km od Senja iza Vratnika i Žute Lokve i povezat će Senj sa srednjom Europom. Osim toga, Senj je dobro povezan lokalnim cestama sa svojom bližom okolinom.

Cestovna mreža grada Senja uređuje se u skladu s finansijskim mogućnostima proračuna. Lokalne ceste također su loše, pa ih treba rekonstruirati i bolje povezati Senj s drugim naseljima kao i njih između sebe. Gradska cestovna mreža također zahtijeva rekonstrukciju.

Ranije je putnički promet u području Senja obavljao riječki Autotrans – pogon Senj koji je održavao stalnu liniju: Senj-Krivi Put, Senj-Krasno i Senj-Jablanac. On je imao vozni park od 14 autobusa sa 40 sjedala i automehničku radionicu u Senju, a 1970. prevezao je 800.000 putnika s prijeđenih 800.000 km. Iste godine u Senju je bilo registrirano 465 vozila, od kojih 110 državnih i 355 privatnih (222 osobna), dok je 1991. bilo registrirano 1.215 privatnih putničkih automobila, 183 motorkotača i 25 autobusa. Cestovna mreža je te godine obuhvaćala 246 km cesta, od toga 81 km magistralnih cesta, 82 km regionalnih i 83 km lokalnih cesta. Podaci o cestovnom prometu za 2001. nisu dostupni.

U pomorskom prometu najvažnija je luka Senj, a sve veće značenje dobivaju još dvije županijske luke - Jablanac i Prizna. Uz njih ima još šest lokalnih lučica.

Luka Senj je više stoljeća bio glavna luka sjevernog Jadrana, preko koje se održavao promet roba iz šireg zaleđa sa svijetom. Šezdesetih godina 19. stoljeća njen je promet dostigao 100.000 t zahvaljujući Jozefinskoj cesti Senj-Karlovac, ali je izgradnjom cesta i željeznice do Rijeke ona preuzela primat, a promet je senjske luke znatno opao, tako da je 60-tih godina prošlog stoljeća iznosio oko 20.000 t. Osim toga, ranije brodske linije koje su doticale senjsku luku su ukinute pa je ona postala lukom lokalnog značenja.

Senjska luka ima danas oko 1.000 m zidane obale i oko 64.000 m² operativne lučke površine, ali zbog prolaza Jadranske ceste kroz luku korisna operativna obala iznosi oko 450 m a korisna lučka površina oko 2.500 m². Ostali dio lučke obale od oko 600 m koristi se za privez domaćih i stranih brodica. Luka može primati brodove do 5.000 dwt, otvorena je za međunarodni promet ali se promet bitno smanjio. Putnički promet luke iznosio je 1971. 83.464 putnika, a posljednjih godina se smanjio na oko 10.000 putnika, koje čine većinom stranci (oko 90%).

Stanje senjske luke danas je dosta loše: ona je zamuljena i plitka, lučka infrastruktura je zastarjela i zapuštena, teretni i putnički promet vrlo je mali, status luke nije jasno određen i u cjelini je nedovoljno iskorištena.

Lučka uprava priprema program za revitalizaciju senjske luke, koja ima povoljne fizičke uvjete za to: obala joj je abrazivna, dubina najmanje 20 m, nema strujnog kretanja mora, relativno je zaštićena od bure, ima relativno veliko kopneno zaleđe bogato šumom i poljoprivrednim proizvodima, u blizini ima skladišne kapacitete i podesna je za skladištenje i manipulaciju drvom i poljoprivrednim proizvodima iz zaleđa. Osim toga, kao luka međunarodnog graničnog prijelaza I. kategorije raspolaže potrebnom lučkom suprastrukturuom: u luci je carinska ispostava, granična policija, špediterska i agencijska poslovница. Konačno, luka se može urediti i za putnički promet, tj. za tranzit putnika iz zaleđa i za turistički promet.

Veliki je nedostatak senjske luke što kroz nju prolazi Jadranska cesta i što ima četiri ulaza i izlaza, a to ugrožava sigurnost prometa pa bi trebalo izgraditi senjsku zaobilaznicu. Luka ima trajektno pristanište, iz kojega se sve do prije 10 godina održavala trajektna veza za Bašku na Krku i Lopar na Rabu, ali je 1992. ukinuta. Izgradnjom autoceste Zagreb-Split sa spojem u Žutoj Lokvi postaje aktualna obnova trajektno linije Senj-Lopar.

Senjska luka ne može se više razviti u teretnu luku, jer na području grada Senja nema veće proizvodnje roba. No, ona bi mogla biti prihvatna luka za ribarske brodove, jer kapacitet luke omogućuje prihvat 6-8 brodova dužine 20-30 m. Luka nije podesna za prihvat nautičara, jer nije zaštićena od bure i morskih valova, ali bi mogla prihvaćati hidroglisere i brodice u prolazu. Konačno, luka bi mogla zadovoljiti potrebe izvoza i uvoza slobodne carinske zone koja bi se osnovala u blizini Senja. U interesu grada Senja je da u sporazumu s lučkom upravom što prije izradi smišljenu koncepciju o integralnom i kompleksnom iskorištenju svoje glavne luke.

Luke Jablanac i Prizna uređene su za trajektni promet: preko njih godišnje prođe oko 1 mln putnika i oko 400.000 vozila u jednom pravcu a isto toliko obratno. Trajektna veza će se iz Jablanca preseliti u Stinicu gdje bi se osposobila veća trajektna luka uz investicije od 20 mln kn. Jablanac bi postao rezervna trajektna luka za slučaj nevremena i mogao bi se više orijentirati na turističke sadržaje.

Operativna obala u Jablancu duga je oko 50 m, dubina mora je oko 3 m i najveća je putnička luka na području grada Senja. Luka Prizna ima duljinu zidane obale oko

30 m, dvije trajektne rampe i 20 vezova za male brodice. U njoj bi se mogla predvidjeti jedna zona za apartmansko naselje.

Lokalne lučice južno od Senja su: Sv. Juraj, Lukovo, Klada, Starigrad, Donja Klada i Krivača. Uz njih su i uvale Spasovac, Vlaška, Žrnovnica i Ždralova.

Lučica Sv. Juraj (Jurjevo) ima izgrađenu obalu za privez brodica dugu oko 200 m, dubina mora uz gat iznosi 3-5 m, a koristi se za privez oko 100 brodica. Mogla bi se koristiti i za duži privez nautičkih brodova.

Lučica Lukovo ima mali lukobran, a nema operativne obale. Služi za privez plovila; izgradnjom obalnog zida osposobila bi se za privez 20 manjih plovila. U zaljevu lučice mogla bi se urediti mala marina za 50-60 nautičkih plovila.

Donja Klada i Krivača su dvije neizgrađene uvale, ali bi se u Donjoj Kladi mogao izgraditi lukobran, što bi omogućilo održavanje 100-150 vezova.

Većina navedenih lučica imaju uske pristupne ceste koje bi trebalo proširiti.

Rača, Žrnovnica i Starigrad mogle bi se namijeniti turizmu. Rača i Žrnovnica već imaju uređeni autokamp. U Žrnovnici se nalazi izvorska pitka voda male rječice, a u njenom zaljevu vrlo je slatkih voda koje potječu od rijeke Gacke i Like.

Sve navedene luke i lučice dosta su zapuštene i neuređene, nisu dovoljno iskorištene pa bi u narednom razdoblju trebalo pristupiti njihovoj većoj turističkoj valorizaciji unapređenjem njihove lučke i turističke infrastrukture i poboljšanjem pristupnih cesta. Osim jednog općeg programa njihove valorizacije trebalo bi za svaku luku i lučicu izraditi posebne idejne i izvedbene projekte. S daljim razvojem turizma mogao bi se uvesti lokalni brodski promet od Senja i obalnih mjesta s otocima Krk i Rab.

U PTT prometu postoje poštanski uredi u svim većim naseljima i tako pokrivaju lokalne potrebe, ali bi trebalo poboljšati njihove prostorne uvjete i modernizirati opremu. Telekomunikacije su zastupljene dovoljnim brojem fiksnih i mobilnih telefona, ali bi u staroj jezgri grada Senja, gdje je telefonska mreža zastarjela, trebalo obavljati njenu redovnu obnovu.

Rekonstrukcijom i proširenjem lokalne cestovne mreže, uređenjem senjske luke i ostalih prigorskih luka i lučica te uvođenjem lokalnog broskog prometa omogućit će se porast prihoda i zaposlenosti pa će bruto domaći proizvod prometne djelatnosti porasti 2015. na iznos od 38,9 mln kn u I. varijanti, odnosno do 51 mln kn u II. varijanti, a broj zaposlenih od 148 u 2000. na 218, odnosno 230 u 2015. Da se to postigne, trebalo bi u razdoblju 2002-2015. uložiti ukupne investicije od 77,2 mln kn u I. varijanti, odnosno od 114 mln kn u II. varijanti.

3.3.4. Ostale uslužne djelatnosti

Financijsko posredovanje obavlja više financijskih ustanova: bankarske usluge Riječka banka i Riadria Rijeka koje u Senju imaju svoje podružnice, poslove osiguranja Croatia osiguranje Zagreb preko svoje ispostave u Senju i Starigradu te još dvije

privatne osiguravajuće kuće (Allianz i Lebinac) u Senju. Konačno, u Senju djeluje i poslovnicu Zavoda za platni promet (FINA). Sve te ustanove zadovoljavaju osnovne potrebe stanovništva i turista. Osim toga, u Senju ima i nekoliko privatnih mjenjačnica.

U financiranju malog i srednjeg poduzetništva koriste se povlašteni krediti koje dotiraju Ministarstvo obrta, malog i srednjeg poduzetništva te Ličko-senjska županija, a u poljoprivredi se koriste i još više će se koristiti pomoći koje pruža Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva za određene poljoprivredne grane i kulture.

S oživljavanjem gospodarskih djelatnosti povećat će se promet navedenih ustanova, uz određeno poboljšanje prostornih uvjeta i opreme. Bruto domaći proizvod trebao bi porasti od 3,3 mln kn 2000. na 5,5, odnosno 7,1 mln kn 2015. uz ukupne investicije od 6,6, odnosno 9,3 mln kn i neznatan porast zaposlenih. Za veće projekte bit će potrebno ulaganje stranog kapitala.

Poslovanje nekretninama i poslovne usluge nisu se do sada dovoljno razvile. Trebalo bi osnovati bar jednu ili dvije privatne agencije za promet nekretninama (zgradama, stanovima i gradskim zemljištem). U Senju djeluju tri knjigovodstvena servisa, jedan projektni biro i nekoliko turističkih agencija, jedna špedicija i nekoliko pripadnika slobodnih profesija (odvjetnika, liječnika, zubara i geodeta).

U narednom razdoblju očekuje se određeni porast broja nositelja poslovnih usluga.

Obrtništvo je prema novoj klasifikaciji djelatnosti svrstano u druge gospodarske djelatnosti, ali bi ga, zbog njegova velikog razvojnog značenja, trebalo posebno razmatrati.

Usporedo s propadanjem industrijskih poduzeća u gradu Senju posljednjih se 10 godina povećavao broj registriranih obrtnika. Od njih 259 u 2001. otpadalo je na proizvodno zanatstvo 18, na uslužni obrt 83, na ugostiteljstvo i turizam 77, na trgovinu 35, na prijevoznništvo 30 i na ribarstvo 28 obrta. Ti su obrti zapošljavali još 208 radnika tako da je ukupno u obrtu zaposleno oko 480 osoba. Interese obrtnika zastupa Udruga obrtnika grada Senja. U prošloj godini oni su dobili 42 kredita na razini Ličko-senjske županije u iznosu od 18,5 mln kn.

U daljem razvoju obrtništva ono bi se trebalo usmjeriti na proizvodno-prerađivačke struke, na ugostiteljstvo i turizam te na popunjavanje deficitarnih struka kako bi se što bolje zadovoljile potrebe stanovništva i turizma te povećao broj zaposlenih. Pri tome bi se obrti trebali više prilagođavati potrebama priobalnog i zaobalnog područja grada Senja.

U priobalnim naseljima treba više razvijati proizvodne, ugostiteljske, trgovinske i druge uslužne struke koje će biti pretežno prilagođene potrebama turizma i zadovoljavanja potreba stanovništva, dok bi u zaobalnom području, gdje je pretežna djelatnost stanovništva poljoprivreda i šumarstvo, lovstvo i planinski turizam, trebalo razvijati seoske i uslužne obrte koji će valorizirati prirodne resurse i osobito privlačnosti Velebita formiranjem stočarskih farmi, pripremom domaćih jela i zdrave hrane, korištenjem sporednih šumskih proizvoda, izradom domaćih napitaka te prihvatom izletnika iz obalnih hotela, lovaca i posjetitelja Velebita. Takvim obrtima treba pružati

povoljne poslovne kredite, snižavati komunalne naknade i gradske prireze i educirati mlađe i aktivno stanovništvo navedenih područja.

Na taj način mogao bi se znatno povećati broj obrta i zaposlenih u obalnoj i zaobalnoj zoni, povećati prihodi domaćinstava i bruto domaći proizvod obrta, a i uspješnost turizma čitavog područja.

Komunalne usluge. Komunalna opremljenost grada Senja i njegovih naselja vrlo je loša, pa bi je trebalo znatno poboljšati i proširiti.

Kanalizacijski sustav već je znatno zastario i nedovoljan: iz grada Senja fekalni otpaci i oborinske vode odlaze u more, samo neki objekti imaju potreban prečistač, a u manjim mjestima koriste se septičke jame, koje se nedovoljno održavaju. Posljednjih godina izgrađuje se u gradu novi kanalizacijski sustav s glavnim kolektorom prečistačem.

U daljem razvoju trebalo bi kanalizacijsku mrežu uvesti u ostala veća naselja.

Zbrinjavanje otpada nije uređeno. Grad Senj ima neuređeno odlagalište smeća iznad naselja Sv. Juraj, 14 km od Senja, na cesti koja vodi prema Krasnom i nije primjeren potrebama. Smeće iz grada Senja odvozi se svakodnevno, a tri puta tjedno iz prigradskih naselja. Iz manjih sela odvozi se krupni otpad po potrebi. U gradu je smješteno 50 kontejnera od 5 m³ i kućno se smeće odvozi kamionima. Vozni park je obnovljen, pa problema oko odvoza smeća nema. U Krasnu ima baja za smeće, a u Vratniku i Krivom Putu u mjestu i na groblju.

Trebalo bi pronaći novu lokaciju za odlaganje smeća, odnosno izgraditi jednu zajedničku spalionicu za područje Gornjeg Jadrana. U međuvremenu se postojeće odlagalište djelomično sanira pokrivanjem inertnim materijalima, ali to nije dovoljno.

Groblja postoje u 13 naselja. U gradu Senju groblje je prošireno, zadovoljava potrebe za 10 godina, a ima dovoljno prostora za širenje. Na njemu rade dva zaposlena. Ostala mjesna groblja nedovoljno se održavaju zbog pomanjkanja sredstava.

Zelene površine u gradu Senju i Sv. Jurju redovito se održavaju, na tome rade tri zaposlena. Najviše su se uređivale površine uz državne ceste na ulazima u Senj, a manje u većim naseljima. Inače u gradu nedostaju dječja igrališta. Velik doprinos oplemenjivanju zapuštenog prostora pružilo je ozelenjivanje prostora od oko 4.000 m² na prilazu uskočkoj tvrđavi "Nehaj".

Tržnica u gradu Senju je nedovoljnog kapaciteta. Zauzima 100 m² zatvorenog i 150 m² otvorenog prostora. Stoga bi trebalo urediti veću tržnicu na novoj lokaciji. To mogu biti prostori bivšeg poduzeća DIP "Nehaj".

Javna rasvjeta održava se u gradu Senju, a dijelom i u većim priobalnim naseljima, no većina manjih naselja nije pokrivena javnom rasvjetom. Na poboljšanju stanja malo se učinilo, posebno je postavljeno malo novih rasvjetnih mjesta.

Zaštitu od požara obavlja vatrogasna jedinica, odnosno dobrovoljno vatrogasno društvo.

Uređenje gradskih cesta nije dovoljno. Potrebno je prije svega nastaviti uređenje gradskih ulica Senja postavljanjem rubnjaka i zaštitnih ograda i zidova, odvodnjom

oborinskih voda s ulica i uspostavljanjem pješačkih staza i poprečnih pješačkih staza i između ulica. U naselju Mandarićevac treba, zbog guste izgradnje, urediti parkirališni i garažni prostor. Prioritet bi trebala imati i gradnja pristupnih cesta, od državne ceste D 8 do naselja na morskoj obali, kao i rekonstrukcija cesta u zaobalnim naseljima, osobito na području Krasna.

U daljem razvoju, radi povećanja turističkog prometa u priobalnim naseljima i zadržavanja stanovništva u zaobalnim naseljima, osuvremenjivanje, proširenje i zaokruživanje svih komunalnih djelatnosti ulazi među izrazite razvojne prioritete grada Senja. To potvrđuje već doneseni program gradnje objekata i uređenja komunalne infrastrukture (1992.) za razdoblje 2002-2005., za ostvarenje kojega bi trebalo uložiti oko 95 mln kn, od kojih 79% za vodovod i kanalizaciju i 13% za nerazvrstane ceste, plaže i garaže. No, teško je očekivati da će se za te investicije moći osigurati dovoljna sredstva, pa će se one moći ostvariti u produženom roku. Stoga se predviđa da će za preostale objekte biti potrebna još dodatna sredstva od oko 50 mln kn tako da bi ukupne investicije za čitavo razdoblje 2002-2015. iznosile oko 145 mln kn.

3.4. Konceptija razvoja društvenih djelatnosti

U dosadašnjem razvoju društvene djelatnosti općenito su zastajale za razvojem gospodarskih djelatnosti. Usporavanje razvoja tih djelatnosti posljednjih godina odrazilo se na još veće zaostajanje društvenih djelatnosti. To zaostajanje uvjetovano je nedovoljnim financijskim sredstvima države, neodržavanjem propisanih pedagoških i zdravstvenih standarda i ograničavanjem zaposlenja novih službenika. Zato bi u narednom razdoblju trebalo ubrzati razvoj društvenih djelatnosti, posebno obrazovanja i kulture u kojima grad Senj ima dugu i bogatu tradiciju.

Javna uprava obuhvaća gradsku upravu, državne i županijske ustanove, političke organizacije i razne udruge, vjerske i stručne organizacije te više sudskih ustanova. U Senju djeluju županijski uredi: za opću upravu, za kulturu, prosvjetu i šport te za gospodarstvo, zatim državne ustanove: carinska i porezna ispostava, odsjek za obranu, lučka kapetanija s ispostavom u Jablancu, meteorološka postaja te glavna postaja Hrvatskog hidrometeorološkog zavoda, ispostava Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i ispostava Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, Centar za socijalni rad i Veterinarska stanica. Od sudskih ustanova postoji općinski i prekršajni sud, gradsko državno odvjetništvo i javni bilježnik. Sve te ustanove djeluju u skladu s državnim zakonima pa će i njihovi budući razvoj ovisiti o njima.

U svim većim naseljima postoje mjesni odbori, matični i župni uredi. Najveće značenje za budući razvoj područja Senja ima Gradsko poglavarstvo i Gradsko vijeće koje svojim odlukama i posebno proračunom utječe na zadovoljavanje potreba stanovništva, na komunalne djelatnosti te na obrazovanje, zdravstvo, socijalnu skrb, kulturu i šport.

Neke ustanove javne uprave rade u skućenim prostorima, nemaju dovoljno potrebne opreme, a njihovi djelatnici nemaju potrebne stručne naobrazbe.

U narednom razdoblju će se provesti reforma i racionalizacija javne uprave, poboljšati njihovi uvjeti rada, a broj zaposlenih neće se bitno mijenjati. Daljom decentralizacijom javne uprave i sredstava grad Senj će preuzimati sve veće nadležnosti i povećavati svoj proračun, pa će trebati uložiti određena sredstva za poboljšanje prostornih uvjeta i nabavu moderne opreme.

U obrazovanju će se proširiti obuhvat djece u dječjem vrtiću "Travica" i osnovati manji odjeli u većim naseljima. U osnovnom obrazovanju pristupit će se predviđenim reformama koje će zahvatiti i srednju školu. Nedavnom djelomičnom decentralizacijom školstva povećane su obveze i utjecaj grada Senja na osnovno i srednje školstvo. Smanjivanjem broja učenika zaoštravaju se organizacijski problemi školstva.

Srednjoškolski programi bit će i dalje mješoviti, ali bi se stručni programi elektrotehničkog i turističko-ugostiteljskog odjela trebali prilagođavati potrebama gospodarske strukture. Gimnazija i stručni odjeli srednje škole mogli bi privući veći broj učenika iz susjednih općina i gradova izgradnjom učeničkog doma za smještaj 60 do 80 učenika. Nakon saniranja krovništva i zamjene prozora i elektroinstalacije u zgradi srednje škole, potrebno je još sanirati i njenu fasadu sredstvima županijskog proračuna. Konačno, potrebno je urediti podesne zabavne i športske prostore za poboljšanje zabavnog života omladine.

U zdravstvu i socijalnoj skrbi trebalo bi poboljšati prostorne uvjete za dom zdravlja i modernizirati medicinsku opremu i tako poboljšati kvalitetu zdravstvenih usluga stanovništvu, posebno staračkom dijelu, te turistima za vrijeme sezone.

Grad i Županija bi trebali stalno unapređivati svoju brigu za socijalno zbrinjavanje i bolju zaštitu socijalno ugroženih slojeva stanovništva (invalida, boraca domovinskog rata, maloljetne djece bez roditelja, nemoćnih i sl.). Potrebno je izgraditi dom za starije osobe i povećati brigu za starije i nemoćne osobe u njihovim domaćinstvima.

Kultura je relativno dobro razvijena u samom gradu Senju a mnogo manje u drugim naseljima. Grad Senj stoljećima je bio važno kulturno središte i do danas je sačuvao bogatu graditeljsku, kulturnu i sakralnu baštinu. Određeni kulturni pomaci posljednjih godina zapažaju se i u ostalim naseljima.

Dalji razvoj kulture trebalo bi zasnivati na ovim ciljevima i načelima:

1. održavati, zaštititi i turistički valorizirati naslijeđenu povijesno-kulturnu baštinu: ostatke gradskih zidina, kaštela i tvrđavu Nehaj, crkve i spomenike, arheološke lokalitete, sakralnu baštinu (biskupski arhiv i knjižnicu), glagoljašku baštinu i sl.,
2. stalno obogaćivati i proširivati aktivnosti postojećih kulturnih ustanova: kulturnog doma i narodne čitaonice, gradskog muzeja, kulturno-umjetničkih udruga, kinematografa i izdavačke djelatnosti,

3. što više uključivati u turističku ponudu razne kulturne, umjetničke i druge priredbe, zabave, izložbe, koncerte i tradicionalni Senjski karneval,
4. njegovati stare običaje, narodnu nošnju, narodne pjesme i druge folklorne vrijednosti, uključujući ovdje i tradicionalna vjerska hodočašća u Krasno i
5. i dalje pružati financijsku i prostornu podršku grada Senja u ostvarivanju programa kulturnih ustanova, ali bi i one trebale povećavati prihode od svojih priredaba, od sponzorstva i priloga građana.

Športsko-rekreativne djelatnosti razvijat će se u skladu s podizanjem materijalnog blagostanja stanovništva, razvojem turizma i mogućnostima proširenja materijalne osnove navedenih djelatnosti. Tako će i one moći davati veći doprinos zdravstvenom stanju stanovništva i povećanju njegove radne sposobnosti, produženju radnog vijeka i duljine života, obogaćivanju turističke ponude i podizanju natjecateljskog duha stanovništva.

U daljem razvoju športsko-rekreativne djelatnosti trebalo bi još više koristiti povoljne klimatske uvjete i već izgrađene objekte za športove na moru i kopnu. U obalnom području razvijat će se morski športovi (jedrenje, plivanje, morsko skijanje, ronjenje, športski ribolov i sl.), a u planinskom području planinski i zimski športovi (planinarenje, skijanje, lov na divljač, zračno padobranstvo, jahanje i sl.), uz branje šumskih plodina i ljekovitog bilja. No, tamo bi za goste trebalo izgraditi planinarske domove, prateće ugostiteljske objekte, odnosno osposobiti privatna domaćinstva.

Za goste izletnike trebalo bi u obalnom području urediti više športsko-rekreativnih terena i objekata, kao što su trim parkovi, pješačke i biciklističke staze, mjesta za logorovanje i piknike, a uz to i organizirati ekskurzije brodovima i manjim čamcima uzduž prigorske rivijere, a većima do Raba, Krka i Paga.

Jedinstvene ljepote i unikatni ekosustavi Velebita posebno privlače turist-rekreativce i istraživače, ali ih je potrebno koristiti i za ponudu turistima koji posjećuju obalno područje Senja, jer će kraćim i duljim izletima do pojedinih destinacija Velebita moći uživati u čistom zraku, gorskim pejzažima i prirodnom miru koje one pružaju.

Nešto usporeniji razvitak društvenih djelatnosti od gospodarskih ipak će pridonijeti određenom porastu bruto domaćeg proizvoda i broj zaposlenih do 2015. što se s potrebnim investicijama iznosi u tablicama 1-3 priloga.

4. Globalna koncepcija, projekcija i strategija razvoja

Najvažniji dio prognoza dugoročnog razvoja grada Senja je utvrđivanje globalne koncepcije, projekcije i strategije razvoja svih gospodarskih i društvenih djelatnosti područja tog grada. U globalnoj koncepciji određuju se bitni ciljevi razvoja i propulzivni pravci tog razvoja. U globalnoj projekciji izračunavaju se, na osnovi analiziranih

moгуćnosti razvoja gospodarskih i društvenih djelatnosti, globalne makroekonomske veličine grada Senja koje bi trebalo dostići 2015. i to broj stanovnika, bruto domaći proizvod, broj zaposlenih i ukupne investicije. Konačno, strategija razvoja obuhvaća sumarni prikaz ekonomsko-političkih mjera koje bi trebalo primijeniti u narednom razdoblju da bi se ostvarili utvrđeni ciljevi i izračunate projekcije.

4.1. Globalne ekonomske i prostorne odrednice razvoja

Globalne odrednice dugoročnog razvoja grada Senja obuhvaćaju bitne i realne ciljeve koji se mogu postići do 2015. optimalnim korištenjem prirodnih resursa, uvećavanjem dugotrajnog kapitala i stvaralačkom poduzetnošću aktivnog ljudskog potencijala, kao i izbor ključnih i propulzivnih pravaca razvoja koji će uspješnije povući razvitak ostalih djelatnosti i grana u skladu s načelima održivog razvitka.

Glavni ciljevi razvoja svrstani su u tri skupine: društveno-političku, ekonomsku i prostorno-zaštitnu.

Društveno-politički ciljevi su ovi:

1. očuvanje nezavisnosti zemlje, postupno i promišljeno uključivanje u proces integracije i globalizacije,
2. svestrani razvoj građanskih prava i sloboda i
3. neprekidno poboljšanje blagostanja i kvalitete života stanovništva.

Najvažniji ekonomski ciljevi razvoja su:

1. povećanje proizvodnje roba i usluga, zaposlenosti aktivnog stanovništva (osobito mladih) i deviznih prihoda,
2. porast proizvodnosti rada, kapitala, mora i zemljišta, uz stalno sniženje proizvodnih i prometnih troškova,
3. vlasničko, tehnološko i organizacijsko prestrukturiranje, modernizacija kapaciteta i informatizacija gospodarskih i društvenih djelatnosti,
4. pridonijeti uravnoteženju platne bilance i drugih javnih računa (proračuna države i grada Senja),
5. održavanje stabilnosti lokalnog tržišta, cijena, kamata i deviznog tečaja uravnoteženjem lokalne ponude i potražnje i
6. bolja i korisnija suradnja sa susjednim općinama i gradovima, Ličko-senjskom županijom, s većim centrima Rijekom, Zadrom i Gospićem, te s inozemnim gradovima, trgovačkim društvima i ustanovama radi uspješnijeg poslovanja i većeg korištenja tuđih iskustava i zajedničkih akcija.

Prostorno-ekološki ciljevi razvoja zasnivaju se na modernoj sintagmi održivog razvoja. To su ovi ciljevi:

1. racionalno gospodarenje prostorom u priobalnom i planinskom dijelu grada, preraspodjelom već izgrađenog ili zauzetog prostora u gradu i osvajanjem novih slobodnih prostora na kopnu iznad 300 m n.v.,
2. uređenje prometnica u gradu Senju i većim naseljima te bolje cestovno i brodarsko povezivanje Senja i njegovih naselja sa susjednim gradovima i naseljima u zaleđu i na otocima,
3. svestrana zaštita okoliša (zraka, mora, voda, tla i od buke), bioraznorsnosti, prirodnog i urbanog krajolika, prirodnih zaštićenih područja (Nacionalnog parka Velebit i parka prirode Sjeverni Velebit) i kulturno-povijesne baštine i
4. funkcionalno zoniranje gradskog i prigradskog prostora te prostora većih naselja za poslovne, stambene i rekreativne namjene, uz racionalnije usklađivanje zaštitnog režima Nacionalnog parka "Velebit" s gospodarskim interesima grada Senja.

Svi navedeni ciljevi razvoja imaju dugoročni i opći karakter, od nacionalnog su i lokalnog značenja, ali se oni mogu u skladu s lokalnim interesima dopunski razraditi ili im dodavati neke specifične ciljeve. U svakom slučaju bi ciljevi trebali biti jasni, motivirajući i opće prihvatljivi, njihov broj ne bi trebao biti mnogobrojan, a pojedini ciljevi ne bi smjeli biti u međusobnom sukobu.

Glavni pravci razvoja su ovi:

1. turizam s ugostiteljstvom uz stvaranje kompleksne turističke ponude dopunjene komunalnim opremanjem, kulturno-zabavnim sadržajima, prometnom infrastrukturom, trgovinom i športovima i uz funkcionalno diferenciranje pojedinih oblika turizma (obalni, planinski, lovni, kulturni, vjerski, istraživački, doživljajni i sl.),
2. komercijalno šumarstvo i finalna prerada drva,
3. ekološka poljoprivreda i proizvodnja zdrave hrane, uz industrijsku i obrtničku preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda,
4. proizvodno, građevinsko, trgovačko i uslužno obrtništvo i
5. moderno obrazovanje, zdravstvo, šport i racionalna javna uprava.

Kvalitativna formulacija iznesenih ciljeva i pravaca razvoja upotpunjuje se njihovom kvantifikacijom pomoću projekcije glavni ekonomskih veličina, i to:

1. demografske projekcije,
2. dinamike rasta bruto domaćeg proizvoda,
3. promjena strukture gospodarskih i društvenih djelatnosti koje se mogu prikazati promjenama strukture bruto domaćeg proizvoda i strukture zaposlenosti po djelatnostima i
4. povećanja štednje (akumulacije) i investicija koje su glavni pokretač gospodarskog oživljavanja, strukturnih promjena i veće zaposlenosti.

4.2. Demografske projekcije

Stanovništvo je najvažniji čimbenik gospodarskog razvoja, jer ono osigurava aktivnu radnu snagu i intelektualni kapital za održavanje i unapređenje gospodarskih i društvenih djelatnosti, a istodobno je i primarni potrošač proizvedenih roba i usluga. Prirast stanovništva pridonosi dinamizmu razvoja i povećanju potrošnje, a depopulacija izaziva inerciju i umrtvljenje razvoja.

U razdoblju 1857-1910. broj stanovnika grada Senja se povećao od 13.268 na 16.713, uz godišnji rast od 0,44%. Nakon toga, u svakom narednom popisu taj broj se smanjivao. U razdoblju 1910-1948. prosječna godišnja stopa smanjenja bila je 0,59%, u razdoblju 1948-1991. godine 0,87% i u zadnjem desetljeću (1991-2001.) čak 1,16%. U posljednjih 90 godina (1910-2001.) godišnja stopa smanjenja bila je 0,74%. Taj proces bio je najprije rezultat iseljavanja, a poslije 1984. nastaje i proces prirodnog smanjenja stanovništva (veći broj umrlih od novorođenih).

Kada bi se nastavilo slično praznjenje prostora Senja u narednom razdoblju, u 2015. godini bilo bi oko 7.300 stanovnika. Takva crna demografska perspektiva može se izbjeći samo uz uvjet da se u narednih 15 godina postupno uspori proces depopulacije.

No, ako se prirodni odljev stanovništva zadrži na postojećoj razini, tj. uz godišnji gubitak oko 30 osoba i uz izjednačen broj osoba mehaničkog kretanja, tada bi u gradu Senju 2015. bilo oko 7.700 osoba. To bi bila prva niža varijanta s kojom bi se mogle planirati prostorne potrebe. Izjednačenost mehaničkog priljeva i odljeva pretpostavlja slabiju mogućnost zapošljavanja mladih osoba u većim središtima i određenu privlačnost prostora grada Senja za stanovnike iz drugih područja.

Druga varijanta pretpostavlja blago povećanje nataliteta koje će nastati ubrzanijim gospodarskim razvojem, većim zapošljavanjem, porastom standarda i aktivnom populacijskom politikom Hrvatske. U tom slučaju stanovništvo bi se zadržalo na razini iz 2001., tj. na oko 8.130 osoba.

Konačno, ako se ostvari gospodarski rast po višoj varijanti, veći porast standarda i aktivnija populacijska politika, broj stanovnika bi mogao porasti na oko 8.400 osoba u 2015. godini.

4.3. Dinamika i struktura bruto domaćeg proizvoda

Globalne projekcije razvitka u biti kvantificiraju postavljene razvojne ciljeve. One se utvrđuju u nižoj i višoj varijanti. Bruto domaći proizvod (BDP) izražava uspješnost svih djelatnosti, kao i dinamiku gospodarskog i društvenog razvoja. Prognoza rasta tog proizvoda područja grada Senj za 2015. iznosi se po sektorima u tablici 7.

Tablica 7.: Prognoza bruto domaćeg proizvoda grada Senja 2015.

u 000 kuna (cijene 2000.)

Sektor	2000.		2015. I. varijanta		Stopa rasta	2015. II. varijanta		Stopa rasta
	Iznos	Udio %	Iznos	Udio %		Iznos	Udio %	
Primarni	32.758	13,8	51.940	13,6	3,1	70.020	14,4	5,2
Sekundarni	117.431	49,6	154.690	40,5	1,9	175.155	36,0	2,7
Tercijarni	57.474	24,3	126.680	33,2	5,4	184.670	38,0	8,1
Kvartarni	29.200	12,3	48.200	12,7	3,4	56.230	11,6	4,5
Ukupno	236.863	100,0	381.510	100,0	3,2	486.075	100,0	4,9

Izvor: Prognoza autora na temelju ekspertne metode, strukturnih odnosa i Harrod – Domarova modela.

Napomena: u primarni sektor uključeni su poljoprivreda, lov, šumarstvo, ribarstvo i vađenje kamena; u sekundarni su uključeni prerađivačka industrija, opskrba električnom energijom, plinom i vodom te građevinarstvo, u tercijarni trgovina i popravak vozila, turizam, prijevoz, skladištenje i veze, financijsko posredovanje, poslovanje nekretninama i poslovne usluge, ostale društvene, socijalne i osobne usluge, te privatna kućanstva sa zaposlenima; a u kvartarni javna uprava, obrazovanje, zdravstvena zaštita i socijalna skrb, kultura i šport te izvanteritorijalne organizacije i tijela.

Prosječna godišnja stopa rasta BDP po I. varijanti u razdoblju 2002 – 2015. iznosila bi 3,2,% a po drugoj 4,9%. Te stope primjerene su zahtjevima održivog razvoja i potrebi mijenjanja gospodarske strukture.

I pored značajnijih napora koje bi trebalo posvetiti razvoju poljoprivredne proizvodnje, njen razvoj neće jače utjecati na ukupan gospodarski razvoj, ali će biti vrlo kvalitetna dopuna turizmu. Njen razvoj će se usmjeriti prije svega na proizvodnju zdrave hrane koja će se uglavnom plasirati u ugostiteljstvo i za potrebe stanovništva, te na intenzivniju proizvodnju u manjim gospodarstvima i stočarskim farmama.

Šumarstvo bi zajedno s preradom drva trebalo i nadalje imati značajniji utjecaj na gospodarski razvoj. Temeljna funkcija šumarstva, osim eksploatacije, je i održavanje šumskog fonda i njegova zaštita. Bit će potrebno uskladiti interese javnog poduzeća Hrvatske šume, parka prirode “Velebit” i Nacionalnog parka “Sjeverni Velebit” i grada Senja.

Bez obzira što se udio poljoprivredne u bruto domaćem proizvodu primarnog sektora povećava (od 1 na 2 do 3,3%) šumarstvo će i nadalje imati veće značenje u primarnom sektoru. Zbog bržeg rasta poljoprivredne i sporijeg rasta šumarstva, udio

primarnog sektora u bruto domaćem proizvodu grada u 2015. zadržat će se na postojećoj razini.

U sekundarnom sektoru, uz brži razvoj prerađivačke industrije i građevinarstva dominantnu važnost će i nadalje imati proizvodnja elektroenergije. Prerada poljoprivrednih proizvoda, metala i drva te razvoj obrtništva trebali bi potaknuti razvoj sekundarnog sektora. Proizvodnja elektroenergije bit će na postojećoj razini sve do 2015. Očekuje se da će se potrebe za vodom na širem prostoru namiriti iz postojećih viškova, tako da se u tom dijelu ne očekuju redukcije proizvodnje. Opskrba električnom energijom, vodom i plinom pratit će potrebe stanovništva, turista, gospodarskih i društvenih djelatnosti. Udio sekundarnog sektora zbog blažeg rasta proizvodnje električne energije i bržeg rasta usluga smanjit će se od 49,6 na razinu od 36 - 40% ukupnog bruto proizvoda grada.

U tercijarnom sektoru najveći rast ostvarit će turizam (10-13%), a manji i ostale usluge. Njegov udio u ukupnom bruto domaćem proizvodu grada Senja povećat će se od 4,6 na 12-16%. Veliku važnost u ovom sektoru će, osim turizma, imati prijevoz i veze te trgovina. Brži razvoj turizma povući će brži razvoj ostalih uslužnih i proizvodnih djelatnosti. Osnovna funkcija trgovine, prijevoza i veza bit će pokrivanje domaćih potreba i potreba razvoja turizma. Udio tercijarnog sektora u ukupnom bruto domaćem proizvodu Senja povećat će se od 24 na oko 33 - 38%.

Kvartarni sektor - javna uprava, obrazovanje, zdravstvo i socijalna skrb ostvarit će nešto niži razvoj, ali će zdravstvo u sklopu razvoja turizma pa i zdravstvenog ostvariti brži razvoj. Tako će se udio ovog sektora u BDP 2015. kretati oko 12,5%.

Bruto domaći proizvod iskazan po djelatnostima iznosi se u Prilogu, tablica 1.

4.4. Investicije u dugotrajnu imovinu 2001-2015.

U razdoblju do 80-ih godina prošlog stoljeća na području grada Senj najviše se ulagalo u gradnju i obnovu turističkih i prerađivačkih kapaciteta te u ostale gospodarske i društvene djelatnosti a mnogo manje u gradnju infrastrukture. Međutim, u 80-tim i 90-tim godinama došlo je do značajnog usporavanja i velikog smanjenja investicijskih ulaganja.

Investicije u dugotrajnu imovinu presudan su čimbenik ubrzanog razvoja gospodarstva. Da bi se mogao ostvariti prognozirani razvoj (izražen postavljanjem ciljeva razvoja i prognozama povećanja bruto domaćeg proizvoda i broja zaposlenih), potrebno je osigurati značajna ulaganja u modernizaciju postojećih i gradnju novih kapaciteta. Prognoza potrebnih ulaganja do 2015. po sektorima iznosi se u tablici 8.

Tablica 8.: Prognoza investicija u dugotrajnu imovinu 2001-2015.

- u 000 kuna (cijene 2000.)

Sektor	I. varijanta			II. varijanta		
	Iznos	Struktura	Udio u BDP %	Iznos	Struktura	Udio u BDP %
Primarni	91.370	11,4	14	132.520	11,5	17
Sekundarni	268.100	33,5	13	365.000	31,7	17
Tercijarni	385.020	48,2	28	577.420	50,1	32
Kvartarni	55.510	6,9	10	77.060	6,7	12
Ukupno	800.000	100,0	17	1.152.000	100,0	21

Izvor: Procjena autora na temelju obavljenih intervjua s glavnim nositeljima razvojnih djelatnosti, prognoza potrebnih ulaganja i relevantnih odnosa između dugotrajne imovine i bruto domaćeg proizvoda.

U primarnom sektoru predviđena su ulaganja u poljoprivredu od 10,9 do 24,7 mln kuna za cijelo razdoblje, zatim 66,6 do 88 mln u šumarstvu i 13,9 do 19,8 mln kuna u ribarstvu.

U sekundarnom sektoru ulaganja bi se trebala kretati od 268 do 365 mln kuna. Ulaganja u prerađivačku industriju bit će od 58 do 83 mln kuna, u proizvodnju i opskrbu električnom energijom te plinom i vodom od 190 do 250 mln i u građevinarstvu od 19,8 do 32 mln kuna.

Tercijarni sektor apsorbirat će najviše investicija. Ulaganja u taj sektor nešto su viša od uobičajenih i sličnih ulaganja, jer se mora nadoknaditi dugogodišnje zaostajanje i devastacija dijela ugostiteljsko-turističkih objekata. Najveća ulaganja u obnovu kapaciteta ostvarit će turizam – od 133 do 220 mln kuna, zatim prijevoz i veze od – 77 do 114, trgovina od 42 do 61 i ostale djelatnosti s ulaganjima u lokalnu komunalnu infrastrukturu – od 122 do 168 mln kuna, dok će druge djelatnosti ostvariti znatno manja ulaganja.

U kvartarnom sektoru uložiti će se za razdoblje do 2015. u javnu upravu – od 8 do 9 mln, u obrazovanje – od 28 do 39 i zdravstvo i socijalu – od 18 do 27 mln kuna.

U sve djelatnosti bi, dakle, trebalo uložiti – od 800 do 1.152 mln kuna, odnosno godišnje – od 53,3 do 76,8 mln kuna. Udio svih ulaganja u domaćem bruto proizvodu kreće se između 17 i 21%. U ta su ulaganja uključene sve djelatnosti, osim investicija u državne i županijske infrastrukturne objekte. Visina ulaganja iz domaćeg bruto proizvoda bi se u cjelini približila ulaganjima koja čine razvijene zemlje.

Financiranje mogu obaviti javna poduzeća u visini od oko 30%, a ostatak (543 do 814 mln kuna) mogao bi se rasporediti u sljedećim omjerima: vlastita sredstva gospodarskih i drugih subjekata grada, proračun grada Senj i stanovništvo sa 1/3,

zatim banke i druge financijske institucije sa 1/3 i inozemna sredstva sa 1/3. Prognoza investicijskih ulaganja po djelatnostima iznosi se u Prilogu, tablica 4.

Predviđena investicijska ulaganja uvećat će stanje dugotrajne imovine, a njeno stanje 2015. iznosi se u tablici 9.

Tablica 9.: Prognoza dugotrajne imovine grada Senja 2001-2015.

u 000 kuna (cijene 2000.)

Sektor	2000.		2015. I. varijanta		Stopa rasta	2015. II. varijanta		Stopa rasta
	Iznos	Udio %	Iznos	Udio %		Iznos	Udio %	
Primarni	33.388	3,8	124.758	7,5	9,2	165.908	8,2	11,3
Sekundarni	460.241	52,7	728.341	43,5	3,1	825.241	40,8	4,0
Tercijarni	336.026	38,5	721.046	43,1	5,2	913.446	45,1	6,9
Kvartarni	43.345	5,0	98.855	5,9	5,6	120.405	5,9	7,0
Ukupno	873.000	100,0	1.673.000	100,0	4,4	2.025.000	100,0	5,8

Izvor: stanje dugotrajne imovine i prognoza investicijskih ulaganja.

Vrijednost dugotrajne imovine povećat će se, uslijed predviđenih investicija, za 192 do 232% u odnosu na 2000. Za ostvarenje jedinice bruto domaćeg proizvoda u 2000. bile su potrebne 3,7 jedinice dugotrajne imovine, a u 2015. trebat će od 4,4 do 4,2 jedinice. Po II. varijanti povećat će se efikasnost uloženi sredstava. Prognoza dugotrajne imovine po djelatnostima iznosi se u Prilogu 5.

4.5. Razvoj i struktura zaposlenosti

Na području grada Senja bilo je 2000. godine zaposleno 1.835 osoba ili 23% stanovništva. Od ukupno zaposlenih bilo je angažirano u obrtništvu i slobodnim profesijama oko 477 osoba (ne računajući povremenu pripomoć članova uže obitelji, zaposlene u vojsci i policiji). Najveći broj zaposlenih imale su djelatnosti: turizam, trgovina, prerađivačka industrija, šumarstvo, prijevoz i veze, nešto manji obrazovanje, proizvodnja i opskrba električnom energijom te opskrba vodom, javna uprava, građevinarstvo, zdravstvo, ribarstvo te ostale društvene i socijalne usluge, a najmanje financijsko posredovanje i poslovanje nekretninama.

U skladu s kretanjem stanovništva i prognozom bruto domaćeg proizvoda izrađena je i prognoza zaposlenosti grada Senja.

Broj zaposlenih u gradu Senju porast će do 2015. za 17% u I. varijanti i za 37% u II. varijanti. To će omogućiti da se na području Senja udio zaposlenih u ukupnom stanovništvu poveća od 23% na 28% u I. i na 31% u II. varijanti.

Prognoza zaposlenosti temelji se na projekciji kretanja stanovništva i njegovoj starosnoj strukturi, na projekciji razvoja gospodarskih i društvenih djelatnosti, tj. na prognozi rasta bruto domaćeg proizvoda i prognozi ulaganja na području grada Senja u razdoblju 2001 - 2015.

Prognoza zaposlenosti prema I. varijanti uvjetovana je činjenicom da će i u budućnosti uslužne djelatnosti s turizmom ostati glavni razvojni pokretači Senja, pa će oni moći zaposliti nešto veći broj radnika u renoviranim i novoizgrađenim kapacitetima. Osim toga, povećat će se broj privatnih smještajnih jedinica u kućanstvima koja će pretežno angažirati članove kućanstva, a slično će se povećati i broj trgovinskih i obrtnih privatnih poduzetnika koji će, također, angažirati radije članove kućanstva nego slobodne radnike.

Povećani broj zaposlenih u II. varijanti predviđen je zbog očekivanog bržeg razvoja turizma što bi povuklo i ostale gospodarske i društvene djelatnosti, a više bi se razvili prerađivački pogoni, poljoprivredna proizvodnja, uslužni obrti, prijevoz i veze, građevinarstvo, pa i ostale djelatnosti.

Najveći porast zaposlenih trebao bi se ostvariti u djelatnosti turizma u kojem će se zaposliti između 400 i 550 osoba, zatim prerađivačkoj industriji između 270 i 325, šumarstvu i poljoprivredi između 265 i 346 osoba, trgovini oko 250, prijevozu i vezama oko 230, obrazovanju oko 150, dok će ostale djelatnosti imati sto i manje zaposlenih. Turizam povećava svoj udio u ukupnom broju zaposlenih od 14 na 19 do 22%.

Prognoza zaposlenosti po sektorima grada Senja iznosi se u tablici 10.

Tablica 10.: Prognoza zaposlenosti po sektorima grada Senja 2015.

Sektor	2000.		2015. I. varijanta		Stopa rasta	2015. II. varijanta		Stopa rasta
	Broj	Udio %	Broj	Udio %		Broj	Udio %	
Primarni	304	16,6	325	15,2	0,5	421	16,8	2,2
Sekundarni	432	23,5	490	22,9	0,8	560	22,3	1,7
Tercijarni	767	41,8	978	45,7	1,6	1.179	47,0	2,9
Kvartarni	332	18,1	347	16,2	0,3	350	13,9	0,4
Ukupno	1.835	100,0	2.140	100,0	1,0	2.510	100,0	2,1

Izvor: Prognoza autora

U primarnom sektoru doći će do povećanja zaposlenosti uslijed bržeg razvoja poljoprivrede i stočarstva, u sekundarnom zbog povećanja prerađivačkih kapaciteta, proizvodnih i građevinskih obrta, u tercijarnom prvenstveno povećanjem prometa u turizmu i u kvartarnom povećanjem aktivnosti u zdravstvu i zdravstvenom turizmu. Najveće povećanje ostvarit će tercijarni sektor, dok se udjeli sekundarnog i kvartarnog sektora lagano smanjuju. Prognoza zaposlenosti po djelatnostima iznosi se u prilogu (tablica 2.).

4.6. Korištenje raspoloživog prostora

Najveći dio postojećeg poslovnog prostora nalazi se u samom gradu Senju i znatno manje u drugim mjestima (Sveti Juraj, Krasno i drugi).

Da bi se osigurao ekološki održivi razvoj i sačuvao prostor za buduće generacije, prijeko je potrebno:

- zaštititi urbane i ruralne cjeline i za njih predvidjeti poslovne, stambene i rekreacijske zone adekvatnih veličina koje će biti prometno povezane i komunalno opremljene,
- očuvati postojeće i obnoviti nove obradive poljoprivredne površine potrebne za prognozirani razvoj stočarstva, stočne hrane, povrća i voća. Te prostore treba zaštititi od daljnjeg devastiranja i veće izgradnje drugih sadržaja,
- korištenje i održavanje šuma treba provoditi u skladu s gospodarskim osnovama, a u privatnim šumama pridržavati se načela racionalnosti gospodarenja i održivosti šumskog fonda,
- samoniklo ljekovito bilje i gljive ubirati u skladu s propisima i uz maksimalnu kontrolu i zaštitu,
- uz postojeće infrastrukturno opremljene prostore prerađivačke industrije može se očekivati potreba i za dodatnim prostorima u zasebnim radnim zonama koje bi trebalo infrastrukturno opremiti. U postojećim radnim prostorima bi se morala provoditi maksimalna zaštita i zbrinjavanje otpada i otpadnih voda,
- u turizmu je predviđena prvenstveno adaptacija postojećih sadržaja, ali i izgradnja novih, no za nove će sadržaje trebati osigurati adekvatne prostore,
- trgovina će svoje potrebe za poslovnim prostorima manje više interpolirati u postojeće prostore, ali je potrebno predvidjeti i nove dopunske prodajne i skladišne prostore. Za poslove pakovanja i dorade poljoprivrednih proizvoda trebalo bi predvidjeti manje atraktivne prostore,
- ostale djelatnosti će uglavnom kao i do sada koristiti prostore unutar naselja u koje će se moći uključiti i njihove manje nove potrebe,
- za potrebe stanovništva trebalo bi definirati privezišta u lukama, te definirati prostore za lociranje manjih marina i za potrebe marikulture,
- definirati stambena područja i područja izgradnje privatnog turističkog smještaja,
- smještaj novih poslovnih objekata treba biti u skladu sa Zakonom o zaštiti okoliša, a postojeće sadržaje treba njemu postupno prilagođavati.

4.7. Zaštita okoliša

Zaštita okoliša, prostora, zdravlja ljudi, prirodnih privlačnosti i kulturno-historijske baštine u gradu Senju ostaje ključni razvojni zadatak.

Prije svega, potrebno je provoditi zakonske odredbe o zaštiti okoliša, izraditi dugoročni program zaštite okoliša, donijeti lokalne propise o zaštiti okoliša, odrediti ekološke zone na području grada, pratiti i kontrolirati čistoću i kvalitetu mora i zraka te održavati zaštitni režim. U zaštitne mjere ulazi i rješenje gospodarenja komunalnim i drugim vrstama otpada uz saniranje postojećeg odlagališta te rješavanje sustava kanalizacije.

Posebno bi trebalo zaštititi obalni krajolik sužavanjem građevinskih zona u obalnom području i povećavanjem slobodnih površina u područjima udaljenijim od obale, a preostali obalni prostor koristiti za plaže, rekreaciju i turističke sadržaje. Na obalnim područjima mogu se graditi zabavni objekti i drugi sadržaji namijenjeni moru, a u zaobalnim područjima objekti segmentiranih oblika turizma.

Važan segment zaštite je i održavanje, sanacija i revitalizacija kulturno-historijske baštine, unošenje novih sadržaja u stare objekte i graditeljske cjeline, oživljavanje i njegovanje narodnih običaja, pjesama i nošnje.

Navedene mjere zaštite treba provoditi gradska uprava uz aktivnu suradnju turističkih subjekata, ekoloških i kulturnih društava, škola i stanovništva.

4.8. Globalna sinteza razvoja

Prognoze glavnih ekonomskih pokazatelja grada Senja izražavaju dinamiku, strukturu i efekte ukupnog razvitka do 2015. i to u dvije varijante. Sinteza tih prognoza iznosi se u tablici 11.

Prognoze po I. varijanti zasnivaju se na scenariju temeljite rekonstrukcije, podizanja kvalitete i blažeg povećanja postojećih kapaciteta, uz porast efikasnosti rada i kapitala te veći porast broja malih i srednjih poduzetnika. Prognoze po II. varijanti temelje se na scenariju uspješnijeg poslovanja, veće izgradnje novih objekata, njihovog boljeg korištenja i veće ukupne efikasnosti. S obzirom da je u razdoblju od 1970. do 1989. na području grada Senja prosječni godišnji rast bruto domaćeg proizvoda iznosio 1,9%, bit će potrebno uložiti velike napore za ostvarenje prognoziranog razvoja i rasta bruto domaćeg proizvoda po stopi od 3,2 do 4,9%. Realizacijom druge varijante, razina razvoja u 2015. bit će na razini ostvarenja u razdoblju do domovinskog rata.

Program dugoročnog razvitka područja Senj moći će se ostvariti, prije svega, osiguranjem predviđenih ulaganja i racionalne organizacije poslovanja, ali i primjenom strateških ekonomsko-političkih mjera države, županije i grada. S obzirom na postojanje proizvodnih i uslužnih kapaciteta, proizvodnih resursa (šuma, tla i mora), kvalificirane radne snage, te uz poticanje poduzetničke klime, mogla bi se realizirati

druga varijanta razvoja, pa čak i ostvariti viša razvojna razina. Za to je potreban maksimalni angažman svih gospodarskih i drugih subjekata na području grada Senja.

Tablica 11.: Prognoze glavnih ekonomskih pokazatelja grada Senja za 2015.

Opis	2000.	2015. I. varijanta	2015. II. varijanta
Broj stanovnika	8.132 (2001)	7.700	8.130
Broj zaposlenih	1.835	2.140	2.510
Udio zaposlenih u ukupnom stanovništvu	23	28	31
Bruto domaći proizvod (mln. kn)	236,86	381,5	486,1
Prosje. stopa rasta BDP (%)		3,2	4,9
BDP po stanovniku – EUR	3.815	6.490	7.830
Investicije 2001.-2015. (mln kn)		800,0	1.152,0
Prosje. godišnje investicije			
- iznos u mln. kn.		53,3	76,8
- iznos u mln. EUR		7,0	10,1
Sadašnja vrijednost dugotrajne imovine (mln kn)	873,0	1.673,0	2.025,0
Prosječna stopa rasta dugotrajne imovine		4,4	5,8

Izvor: Tablice u prilogu

4.9. Mjere provedbe

Program dugoročnog razvitka grada Senja neće se moći ostvariti djelovanjem isključivo snaga tržišnog mehanizma nego će trebati primijeniti konkretne i strateške ekonomsko-političke i upravne mjere države, županije i grada. Te mjere su spomenute u sektorskoj koncepciji za neke važnije djelatnosti, a u nastavku se iznose opće mjere globalnog karaktera.

Državne mjere u procese tranzicije i približavanja Europskoj uniji više su usmjerene na prilagođivanje pravnog i ekonomskog sustava izgradnji tržišnih odnosa i mehanizama te na usvajanje demokratskih, političkih, ekonomskih i tehničkih standarda navedene Unije. U izgradnji tržišnog sustava država je usvojila temeljne odrednice tog sustava: stabilnost gospodarskih odnosa, ekonomske kriterije u tim odnosima, otvaranje gospodarstva prema svjetskom tržištu, sintagmu održivog razvoja, ubrzanje razvoja manje razvijenih područja (brdsko-planinska područja, otoci, područja od posebne državne skrbi). Izmjenom zakonodavstva i uvođenjem ekonomskih standarda Hrvatska se priprema za ulazak u Europsku uniju.

U tu svrhu država primjenjuje mnoge ekonomsko-političke mjere koje pridonose izgradnji tržišnog sustava, ali imaju pozitivne aspekte i na ostvarenje koncepcije dugoročnog razvoja. To su: održavanje slobodnih i stabilnih cijena, vrijednosti domaćeg novca, deviznog tečaja i kamata, poštivanje javnih i ugovornih obveza, stimuliranje privatnog poduzetništva, samostalnosti i profitabilnosti trgovačkih društava, liberalizacija vanjskotrgovinskog i deviznog sustava, ograničavanje subvencija nerentabilnim granama i poduzećima, mjere prostornog uređenja, zaštita okoliša i prirodnih resursa, zaštita obalnog prostora i primjena režima pomorskog dobra, bolje plaće menadžerima i stručnjacima, izgradnja novih stanova i poslovnih objekata, financiranje gradnje prometne i komunalne infrastrukture u manje razvijenijim krajevima te stimuliranje i korištenje inozemnog privatnog i javnog kapitala.

Te mjere su općenite, vrijede za sva područja države i pružaju pravne okvire za poslovanje gospodarskih subjekata u tržišnim uvjetima. Nedavnim donošenjem strategije razvitka Hrvatske određeni su glavni pravci tog razvitka, ali još nisu formulirane i usvojene strateške mjere za ostvarenje strategije.

Ličko-senjska županija, kojoj pripada i grad Senj, trebala bi, također, bolje razraditi svoje mjere koje bi pridonijele bržem razvoju svog područja, pa i pojedinih gradova i općina. Jedna od osnovnih funkcija županije je da koordinira i usmjerava ekonomski i prostorni razvoj podređenih gradova i općina; glavni instrument te koordinacije je usvajanje županijskog prostornog plana kojim se utvrđuju bitne odrednice namjene i korištenja prostora te zaštite prirodnih resursa i kulturno-povijesne baštine.

Drugi važan instrument utjecaja županije na gospodarski razvitak je pružanje stimulativne financijske podrške unaprjeđenju malog i srednjeg poduzetništva, izgradnji i poboljšanju lokalnih prometnica i komunalnih djelatnosti te ostvarenju minimalnih standarda u osnovnom i srednjem obrazovanju, zdravstvu i socijalnoj skrbi te kulturi i športu.

Konačno, županija bi trebala biti više uključena u donošenje i provedbu državnih mjera za stimuliranje razvoja poljoprivrede, ribarstva i turizma, u upravljanje javnim poduzećima (šume, vode, energetika) te u provedbi regionalne politike, posebno u vezi sa stimuliranjem razvoja manje razvijenih područja (brdsko-planinskih područja). Županija bi tako trebala podržati inicijativu grada Senja da se veći dio njenog planinskog područja svrsta u povlaštenu režim brdsko-planinskih područja.

Mjere grada Senja za uspješnije ostvarenje programa dugoročnog razvoja proizlaze iz njegova djelokruga kao lokalne samoupravne zajednice. Kako državne i županijske mjere nisu dovoljno diferencirane prema specifičnostima pojedinih gradova i općina, grad Senj bi trebao te mjere bolje razraditi i dopuniti vlastitim mjerama koje odgovaraju njegovim posebnim prilikama te potrebama uspješnijeg ostvarenja njegova programa dugoročnog razvoja.

Takve su mjere: davanje određenih poreznih, komunalnih i prostorno-lokacijskih olakšica za izgradnju novih poslovnih objekata, za zapošljavanje novih radnika, za uvođenje moderne tehnologije ili za povećanje izvoza, odobravanje manjih subven-

cija i jamstava iz gradskog proračuna za nabavu nove opreme i za rekonstrukciju zastarjelih prerađivačkih pogona, pružanje stručne i pravne pomoći mladim poduzetnicima, pojednostavljenje upravnih postupaka za izdavanje dozvola za rad, pri prodaji stanova, za gradnju novih ili preseljenja postojećih objekata iz centralnih u periferne dijelove grada, uvođenje gradske rente u sustavu komunalnih naknada sl.

5. Zaključak

Grad Senj je u razdoblju 1945-1992. postigao značajne razvojne rezultate: u skladu s ondašnjom politikom industrijalizacije i turistizacije izgrađeni su mnogi industrijski, prometni i turistički objekti koji su povećali zaposlenost stanovništva i ubrzali rast gospodarstva i društvenih djelatnosti. Krajem tog razdoblja došlo je do stagnantnih tendencija u nekim gospodarskim djelatnostima i granama, a uvedene državne mjere stabilizacije i reformi nisu zaustavile navedene tendencije.

Osamostaljenjem Hrvatske, nakon uključivanja grada Senja u Ličko-senjsku županiju, njegov razvoj je znatno nazadovao zbog ratne agresije Srbije, Crne Gore i bivše Jugoslavenske armije na Hrvatsku, zbog započetog procesa tranzicije na tržišni sustav gospodarenja i zbog nedovoljno osmišljene privatizacije državnih poduzeća. Gospodarstvo i društvene djelatnosti zapali su u velike teškoće i krizu, od kojih se ni do danas nisu oporavili.

S razvojem tržišnog sustava gospodarenja povećavao se broj privatnih obrtnika u prerađivačkim djelatnostima, ribarstvu, građevinarstvu, turizmu, trgovini i drugim uslugama, što je pridonijelo većem zapošljavanju i stvaranju novčanih prihoda, no taj doprinos nije mogao, u relativno kratkom roku, zamijeniti važnost ranijih industrijskih poduzeća. S povećanjem nezaposlenosti i zbog nedovoljne društvene kontrole proširio se rad na crnom tržištu i razvila se divlja gradnja. Istodobno je nastavljeno praznjenje stanovništva u planinskom dijelu grada Senja. No, najgore je što se raspoloživi prirodni resursi i dalje nedovoljno iskorištavaju.

Koncepcijom dugoročnog razvoja grada Senja predviđa se realna mogućnost ubrzanog i kompleksnog razvitka gospodarskih i društvenih djelatnosti radi izlaza iz postojeće krize. I pored mnogih teškoća i ograničenja moguće je boljim iskorištavanjem prirodnih resursa, ekonomskih i ljudskih potencijala, vlasničkim i organizacijskim prestrukturiranjem te primjenom modernih tehnologija znatno ubrzati razvoj, povećati zaposlenost i izvoz. Tako bi se bruto domaći proizvod mogao povećati od 3.815 u 2001. na oko 6.490 EUR po stanovniku 2015. u I. varijanti ili na 7.830 EUR u II. varijanti, a broj zaposlenih od 1.835 na 2.140 do 2.510. Da bi se to postiglo, trebalo bi od 2002. do 2015. ulagati 7-10 mln EUR godišnje u nove investicije.

Predviđeni program razvoja moći će se uspješnije ostvariti primjenom strateških ekonomsko-političkih mjera države, Ličko-senjske županije i grada Senja. O intenzitetu i efikasnosti tih mjera uvelike zavisi da li će se ostvariti prva ili druga varijanta razvoja.

Prilozi

TABLICA 1.: Prognoza bruto domaćeg proizvoda grada Senja 2015.

- u 000 kuna (cijene 2000.)

Djelatnost	2000.		2015. I. varijanta			2015. II. varijanta		
	Iznos	Udio	Iznos	Udio	Stopa r.	Iznos	Udio	Stopa r.
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	28.130	11,9	44.440	11,6	2,4	59.300	12,2	3,7
Ribarstvo	4.628	2,0	7.500	2,0	3,2	10.720	2,2	5,7
Rudarenje i vađenje								
Prerađivačka industrija	18.883	8,0	32.940	8,6	3,8	42.755	8,8	5,6
Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	92.767	39,2	108.700	28,5	1,1	114.500	23,6	1,4
Gradevinarstvo	5.781	2,4	13.050	3,4	2,8	17.900	3,7	5,3
Trgovina i popravci vozila	16.852	7,1	29.760	7,8	3,9	37.180	7,6	5,4
Hoteli i restorani	10.841	4,6	45.300	11,9	10,0	79.500	16,4	14,2
Prijevoz, skladištenje i veze	21.636	9,1	38.900	10,2	4,0	51.000	10,5	5,9
Financijsko posredovanje	3.306	1,4	5.540	1,5	3,5	7.070	1,5	5,2
Poslovanje nekretninama i poslovne usluge	1.447	0,6	3.180	0,8	5,4	4.920	1,0	8,5
Javna uprava i obvezno socijalno osiguranje	3.880	1,6	6.720	1,8	3,7	6.300	1,3	3,3
Obrazovanje	15.603	6,6	21.750	5,7	2,2	24.000	4,9	2,9
Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	7.572	3,2	13.050	3,4	3,7	16.700	3,4	5,4
Ostale društvene, socijalne i osobne usluge	5.537	2,3	10.680	2,8	4,5	14.230	2,9	6,5
Privatna kućanstva sa zaposlenima								
Izvanteritorijalne organizacije i tijela								
Ukupno	236.863	100	381.510	100	3,2	486.075	100	4,9

Izvor: Prognoza autora na temelju Harrod-Domarova modela, ekspertne metode i strukturnih odnosa

TABLICA 2.: Prognoza zaposlenosti grada Senja 2015.

Djelatnost	2000.		2015. I. varijanta			2015. II. varijanta		
	Broj	Udio	Broj	Udio	Stopa r.	Broj	Udio	Stopa r.
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	246	13,4	265	12,4	0,5	346	13,8	2,3
Ribarstvo	58	3,2	60	2,8	0,2	75	3,0	1,7
Rudarstvo i vađenje								
Prerađivačka industrija	219	11,9	270	12,6	1,4	325	12,9	2,7
Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	129	7,0	130	6,1	0,1	135	5,4	0,3
Građevinarstvo	84	4,6	90	4,2	0,4	100	4,0	1,2
Trgovina i popravci vozila	228	12,4	240	11,2	0,3	260	10,4	0,9
Hoteli i restorani	248	13,5	400	18,7	3,2	550	21,8	5,5
Prijevoz, skladištenje i veze	188	10,3	218	10,2	1,0	230	9,2	1,4
Financijsko posredovanje	13	0,7	15	0,7	1,0	17	0,7	2,0
Poslovanje nekretninama i poslovne usluge	18	1,0	22	1,0	1,4	26	1,0	2,5
Javna uprava i obvezno socijalno osiguranje	112	6,1	112	5,2	-	100	4,0	-0,8
Obrazovanje	139	7,6	145	6,8	0,3	150	6,0	0,5
Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	81	4,4	90	4,2	0,7	100	4,0	1,4
Ostale društvene, socijalne i osobne usluge	72	3,9	83	3,9	1,0	96	3,8	1,9
Privatna kućanstva sa zaposlenima								
Izvanteritorijalne organizacije i tijela								
Ukupno	1.835	100	2.140	100	1,0	2.510	100	2,1

Izvor: Prognoza autora

TABLICA 3.: Prognoza proizvodnosti rada Grada Senja 2015.

u 000 kn po zaposlenom

Djelatnost	2000.	2015.		Stope rasta	
		I. varijanta	II. varijanta	I. varijanta	II. varijanta
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	114	168	171	2,6	2,8
Ribarstvo	80	125	143	3,0	3,9
Rudarstvo i vađenje					
Prerađivačka industrija	86	122	132	2,4	2,9
Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	719	836	848	1,0	1,1
Građevinarstvo	69	145	179	5,1	6,6
Trgovina i popravci vozila	74	124	143	3,5	4,5
Hoteli i restorani	44	113	145	6,5	8,3
Prijevoz, skladištenje i veze	115	178	222	3,0	4,5
Financijsko posredovanje	254	369	416	2,5	3,3
Poslovanje nekretninama i poslovne	80	144	189	4,0	5,9
Javna uprava i obvezno socijalno osiguranje	35	60	63	3,7	4,0
Obrazovanje	112	150	160	2,0	2,4
Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	93	145	167	3,0	5,3
Ostale društvene socijalne i osobne usluge	77	129	148	3,5	4,5
Privatna kućanstva sa zaposlenima					
Izvanteritorijalne organizacije i tijela					
Ukupno	129	178	194	2,2	2,8

Izvor: Prognoza autora

TABLICA 4.: Prognoza potrebnih investicija grada Senja 2001-2015.*u 000 kuna*

Djelatnost	2001.-2015. I. varijanta			2001.-2015. II. varijanta		
	Iznos	Struktura	Udio u BDP	Iznos	Struktura	Udio u BDP
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	77.500	9,7	14	112.740	9,8	17
Ribarstvo	13.870	1,7	15	19.780	1,7	17
Rudarstvo i vađenje						
Prerađivačka industrija	58.300	7,3	15	83.000	7,2	18
Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	190.000	23,8	13	250.000	21,7	18
Građevinarstvo	19.800	2,5	14	32.000	2,8	18
Trgovina i popravci vozila	42.000	5,2	12	60.800	5,3	15
Hoteli i restorani	133.330	16,7	32	220.500	19,1	33
Prijevoz, skladištenje i veze	77.200	9,7	17	114.000	9,9	21
Financijsko posredovanje	6.630	0,8	10	9.340	0,8	12
Poslovanje nekretninama i poslovne usluge	4.160	0,5	12	6.680	0,6	14
Javna uprava i obvezno socijalno osiguranje	7.950	1,0	10	9.160	0,8	12
Obrazovanje	28.000	3,5	10	38.600	3,4	13
Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	18.560	2,3	12	27.300	2,3	15
Ostale društvene, socijalne i osobne usluge	122.700	15,3	100	168.100	14,6	113
Privatna kućanstva sa zaposlenima						
Izvanteritorijalne organizacije i tijela						
Ukupno	800.000	100	17	1.152.000	100	21

Izvor: Prognoza autora

TABLICA 5.: Prognoza dugotrajne imovine grada Senja 2015.

u 000 kuna, cijene 2000.

Djelatnost	2000.		2015. I varijanta			2015. II. varijanta		
	Iznos	Udio	Iznos	Udio	Stopa r.	Iznos	Udio	Stopa r.
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	21.388	2,4	98.888	5,9	10,7	134.128	6,6	13,0
Ribarstvo	12.000	1,4	25.870	1,5	5,2	31.780	1,6	6,7
Rudarenje i vađenje								
Prerađivačka industrija	38.510	4,4	96.810	5,8	6,3	121.510	6,0	8,0
Opskrba električnom energijom, plinom i vodom	417.367	47,8	607.367	36,3	2,5	667.367	33,0	2,8
Građevinarstvo	4.364	0,5	24.164	1,4	12,1	36.364	1,8	15,2
Trgovina i popravci vozila	35.482	4,1	77.482	4,6	5,3	96.282	4,8	6,9
Hoteli i restorani	256.938	29,4	390.268	23,3	2,8	477.438	23,6	4,2
Prijevoz, skladištenje i veze	21.673	2,5	98.873	5,9	10,6	135.673	6,7	13,0
Financijsko posredovanje	18.017	2,1	24.647	1,5	2,1	27.357	1,4	2,8
Poslovanje nekretninama i poslovne usluge	965	0,1	5.125	0,3	11,8	7.645	0,4	14,8
Javna uprava i obvezno socijalno osiguranje	16.171	1,9	24.121	1,4	2,7	25.331	1,2	3,0
Obrazovanje	18.030	2,1	46.030	2,8	6,4	56.630	2,8	7,9
Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	6.144	0,7	24.704	1,6	9,7	33.444	1,7	11,9
Ostale društvene, socijalne i osobne usluge	5.951	0,6	128.651	7,7	22,7	174.051	8,4	25,2
Privatna kućanstva sa zaposlenima								
Izvanteritorijalne organizacije i tijela								
Ukupno	873.000	100	1.673.000	100	4,5	2.025.000	100	5,8

Izvor: prognoza autora

TABLICA 6.: Prognoza broja posteljia grada Senja 2015.

Godina	BDP ukupno u 000 KN	BDP po stanovniku u EUR	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih
1970.	418.765	5.174	2.276	
1975.	443.010	5.762	2.632	
1980.	531.752	7.200	2.895	206
1985.	429.945	5.866	3.031	190
1989.	525.669	7.346	3.176	168
1990.	314.624	4.461	3.007	235
1991.	236.879	3.370	2.985	388
2000.	233.463	3.760	1.835	826

Izvor: Podaci Županijskog zavoda za statistiku, a za 2015. Prognoza autora.

Literatura:

1. M. Breger: Senj – kolijevka hrvatskog tiskarstva, HKS; Zagreb, 1956.
2. M. Despot: Nekoliko podataka o postanku i radu Trgovačke komore u Senju krajem 19. stojeća, Senjski zbornik 1/1965, Senj.
3. M. Galić: Senj - grad i okolica, Turistička naklada, Zagreb 1998.
4. M. Glavičić: Kulturno-povijesni vodič po Senju, Senjski zbornik 1/1965, Senj.
5. Godišnji obračun proračuna grada Senja za 2001. Gradsko vijeće grada Senja, Senj 2002.
6. Grad Senj, Gradsko vijeće, Senj 1993.
7. Š. Horvatić i dr.: Biljni pokrov okoline Senja, Senjski zbornik 3/1967-1969, Senj.
8. Izvješće o stanju u prostoru i program mjera za unapređenje stanja u prostoru, Gradsko vijeće grada Senja, Senj 2002.
9. V. Kandžija i dr.: Dugoročni razvoj Ličko–senjske županije 1995-2015., Ekonomski fakultet, Rijeka 1997.
10. H. Knifić–Schaps: Pučka arhitektura na obroncima Velebita, Senjskog bila i Podgorja, Senjski zbornik 28/2001., Senj.
11. M. Kolar: Senjska trgovačko-obrtnička komora 1875-1924, I. dio (1875-1890) Senjski zbornik 28/2001., Senj.
12. M. Magdić: Topografija i povijest grada Senja, Senj 1877.
13. Popis stanovništva, kućanstva i stanova 31. ožujka 2001. – <http://www.dzs.hr/popis> 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2002.
14. Predviđanje proračuna grada Senja za 2003. i 2004. Gradsko vijeće grada Senja, Senj 2001.
15. Prethodni rezultati popisa stanovništva 31.03.2001., Statistički zavod Hrvatske, Zagreb, 2001.
16. P. Rogić: Naseljenost velebitske primorske padine kroz historiju, Senjski zbornik 1/1965. Senj.
17. V. Rogić: Položaj Senja i gravitacija, Historijsko-geografski i suvremeni odnosi, Senjski zbornik, 1/1965, Senj.

18. Statistički ljetopis Istre, Primorja i Gorskog Kotara 1977.do 1992., Statistički zavod Rijeka
19. G. Szabo: Arhitektura grada Senja, HKS Senj, Zagreb 1940.
20. M. Šverko: Razvojne mogućnosti općine Senj 1971-2000., Ekonomski institut Rijeka, 1972.
21. M. Valentić: Razvitak Senja u okviru Hrvatsko-slavonske Vojne Krajine, Senjski zbornik 1/1965, Senj.
22. M. Viličić: Povijesno-urbanistički razvoj Senja, Senjski zbornik 1/1965, Senj.
23. M. Vranić: Prostorni razvoj područja Senja, Ekonomski institut Rijeka, 1972.

Ivo Žuvela
Vinko Kandžija
Miro Šverko

A CONCEPT OF THE LONG-TERM DEVELOPMENT OF THE TOWN OF SENJ 2001-2015, WITH PARTICULAR REFERENCE TO THE MARITIME INDUSTRY SECTOR

Summary

Following an evaluation of the so-far development of the Town of Senj area, the paper presents the main problems, dilemmas and restrictions concerning its future development. The approach to the sector development on one hand has brought up guidelines, projections and strategies for a long-term development of major economic and social activities and branches in various technological sectors. On the other hand, the global approach has determined goals concerning the economy, regional planning and environment, as well as main directions and quantitative parameters of economic and social growth. Projections of population fluctuations, employment rates, rational space utilization and implementation measures have been included as well. The paper has been intended to serve as the economic basis for the Town of Senj Planning Project.

Key words: City of Senj, economic development

DISEGNO DI SVILUPPO A LUNGO TERMINE DELLA CITTÀ DI SENJ-SEGNA (2001-2015), CON PARTICOLARE RIFERIMENTO ALL'ECONOMIA MARITTIMA

Sommario

Alle valutazioni sullo sviluppo sin qui raggiunto dell'area di Senj segue un'esposizione dei principali problemi, dilemmi e limiti sul suo futuro sviluppo. Nel disegno di sviluppo settoriale vengono tracciati gli orientamenti, fatte le proiezioni e studiate le strategie di sviluppo a lungo termine delle principali attività economico-sociali e dei settori tecnologici. Nel disegno di sviluppo globale sono fissati gli obiettivi economici, areali, di tutela ecologica e vengono indicati gli orientamenti e i parametri quantitativi per uno sviluppo economico e sociale. Si fanno previsioni sulla crescita futura degli abitanti e l'andamento delle occupazioni, sull'uso razionale dell'area e sui criteri di attuazione. Il progetto è stato elaborato allo scopo di fornire un fondamento economico in vista di un Piano regolatore della città di Senj.

Parole chiave: Città di Senia, sviluppo economico